

Designing and Explaining the Model of Civilization-Making Foundation, on the Basis of the Content Analysis of the Second Phase of the Revolution Statement

Gholam Reza Goodarzi *

Sadegh Hassani Moghaddam **

Rasool Nowroozi ***

Morteza Soltani ****

Abstract

The “Second phase of the Islamic Revolution Statement” can be considered as an accurate document of vision, based on Islamic ideals and a roadmap for achieving a new Islamic civilization. A careful study of this document can lead to the formulation of a model for an Islamic society demonstrating Islamic civilization. This research is intended to present the model of the civilization making society, based on the content analysis of the content of “the second phase of the Islamic revolution statement”. Employing a qualitative content analysis, the researchers reviewed the text of the statement completely and the components and categories related to the main variable were identified and categorized in the first step. In the second step, using the focal group method, the variables were defined as a conceptual model with validation. The components of this model included antecedents and causal conditions, principles and requirements, harms and obstacles, and strategies derived from the text. The principles and requirements, in the subject of this study, include the setting of institutional transformation and excellence, and spirituality and the features of human capital. In the meantime, the external and internal obstacles and harms were identified, and finally, the presentation of strategies addressing the question of "What should be done?!", and the prescriptive component of the model.

Keywords: *The Second Phase of the Revolution Statement, the Supreme Leader, qualitative content analysis, focus group, civilization making foundation.*

* Full professor at Imam Sadegh (AS) University, Tehran, Iran sadegh140@chmail.ir

** Corresponding author: PhD candidate in Systems Management, Imam Hussein University, Tehran, Iran rgoodarzi@yahoo.com

*** Master Student of public administration, Firdausi University of Mashhad, Iran r.norouzi@mail.um.ac.ir

**** Master student of executive management, Islamic Azad University of Neishaboor, Iran pelekaneash@yahoo.com

شاپا چاپی: ۶۹۸۰ - ۲۲۵۱
شاپا الکترونیکی: ۵۲۳۴ - ۲۶۴۵

نشریه علمی
«مدیریت اسلامی»

(پاییز ۱۳۹۹، سال ۲۸، شماره ۳: ۶۱ - ۲۹)

طراحی و تبیین الگوی نهاد تمدن‌ساز، مبتنی بر تحلیل محتوای بیانیه گام دوم انقلاب

صادق حسینی مقدم **
مرتضی سلطانی ***
پذیرش نهایی: ۱۳۹۹/۰۷/۱۶

غلامرضا گودرزی *
رسول نوروزی ***
دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۲/۱۴

چکیده

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی را می‌توان به‌عنوان یک سند چشم‌انداز دقیق، مبتنی بر آرمان‌های اسلامی و نقشه راهی برای دستیابی به تمدن نوین اسلامی دانست که با مطالعه دقیق آن، می‌توان الگوی مدونی را برای یک نهاد اسلامی و با نگاه تمدنی استخراج کرد. هدف اصلی این پژوهش، ارائه الگوی نهاد تمدن‌ساز، مبتنی بر تحلیل محتوای متن بیانیه گام دوم انقلاب و براساس روش تحلیل محتوای کیفی است که در گام اول، متن بیانیه توسط پژوهشگر به‌صورت دقیق و مداوم مطالعه، و با روش تحلیل محتوای کیفی آن، مؤلفه‌ها و مقوله‌های مرتبط با متغیر اصلی استخراج و دسته‌بندی، و در گام دوم با استفاده از روش گروه‌کانونی متغیرها به‌صورت الگوی مفهومی ترسیم شد و اعتباربخشی آن نیز صورت پذیرفت. مؤلفه‌های این الگو شامل پیشایندها و شرایط علی، اصول و اقتضانات، آسیبها و موانع و راهبردها است که از متن مورد نظر استخراج شد. در موضوع این مطالعه، اصول و اقتضانات شامل بسترهای تحول و تعالی نهادی، معنویت و ویژگیهای سرمایه انسانی همتراز است. در این مسیر موانع و آسیب‌های بیرونی و درونی شناسایی شد و در نهایت بیان راهبردهاست که ناظر به سؤال «چه باید کرد؟!»، و جزء تجویزی الگو است.

کلیدواژه‌ها: بیانیه گام دوم انقلاب، مقام معظم رهبری، تحلیل محتوای کیفی، گروه کانونی، نهاد تمدن‌ساز

sadegh140@chmail.ir

* استاد دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، ایران

** نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری مدیریت سیستم دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام، تهران، ایران

rgodarzi@yahoo.com

r.norouzi@mail.um.ac.ir

*** دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت دولتی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

**** دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت اجرایی، دانشگاه آزاد اسلامی نیشابور، نیشابور، ایران

pelekanearsh@yahoo.com

مقدمه و بیان مسئله

تمدن اسلامی و تمدنسازی نوین اسلامی، کلیدواژه‌هایی است که در سالهای گذشته به موازات افزایش تهاجم فرهنگ غربی و ترویج گفتمان نظم نوین جهانی در دنیا و هم‌چنین بنا بر ضرورت حصول پیشرفت و توسعه همه‌جانبه و جهانی‌سازی گفتمان انقلاب اسلامی توسط رهبر معظم انقلاب اسلامی به کار گرفته شده است به گونه‌ای که ریشه‌های اساسی آن را می‌توان در اندیشه‌های امام راحل (ره) و پس از آن در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مشاهده کرد. ایشان هدف از انقلاب اسلامی را برپایی تمدن اسلامی می‌دانند و فرمودند: "هدف ملت ایران و هدف انقلاب اسلامی، ایجاد یک تمدن نوین اسلامی است" (بیانات در دیدار جوانان خراسان شمالی ۱۳۹۱/۰۷/۲۳) و در ادامه، همه‌اقتشار جامعه را مسئول تحقق این مهم دانستند و فرمودند: "باید همه احساس کنند که مسئولیت ایجاد تمدن اسلامی نوین بر دوش آنهاست و یکی از حدود و ثغور این کار، مواجهه با تمدن غرب است به صورتی که تقلید از آن انجام نگیرد" (بیانات در دیدار جوانان خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۰۷/۲۳).

باید توجه کرد که بعد از هر انقلابی، نظام‌سازی، رونق‌نهادی و یا تحول اساسی در نهادها ضروری است که انقلاب اسلامی ایران نیز از این قاعده مستثنا نیست. نظام‌سازی و نهادسازی اسلامی را می‌توان یکی از مهمترین تجربه‌های انقلاب اسلامی در ایران برای پیشبرد اهداف و آرمان واقعی آن (ایجاد تمدن نوین اسلامی) دانست. پس به نظر می‌رسد جمهوری اسلامی برای رسیدن به تمدنسازی اسلامی، اکنون در دوران گذار و عبوری به سر می‌برد که مستلزم ایجاد نهادها و تشکیلات متناسب و مبتنی بر نگاه‌ها و نگرشهای اسلامی است؛ چرا که با تغییر تفکر و نگرشها به سمت اسلامی شدن، نیازها و اولویتهای در جامعه نیز تغییر خواهد کرد (جبارپور چاری، ۱۳۹۳: ۱۰۰) و از آنجا که نهادها پاسخگوی نیاز جوامع هستند به سمت اسلامی شدن و در راستای تمدنسازی اسلامی، تغییر رویکرد و مسیر خواهند داد؛ به عبارت دیگر زمانی که انقلابها رقم می‌خورند به دلیل اینکه نظم حاکم بر محیط اطراف خود را بر هم می‌زنند و به دنبال آن به سمت تغییرات بنیادین و دگرگونیهای اساسی پیش می‌روند، نیازمند ایجاد و رشد نهادها و تشکیلات هم‌تراز با آرمانهای آن انقلاب هستند که مسیر تحقق اهداف و پاسخگویی به نیازهای متناسب با آن را هموار سازند؛ پس هر انقلابی به دلیل تغییر و تحولات عمیق اجتماعی و دگرگونی در سازمانها و نهادهای رسمی در

آغاز، نیازمندی‌هایی پیدا می‌کند که برای تأمین آنها و جبران کاستی‌ها و برای تکمیل فعالیت ارکان موجود و حل مسائل پیش‌رو، ناگزیر از تأسیس سازمانها و نهادهای اجتماعی جدید است. در این میان، نهادهای انقلابی (بوژه در اوایل شکل‌گیری) به دلیل اینکه از متن مردم می‌جوشند و مجموعه‌ای از ارزشها و اعتقادات و باورهای مردم را در خود دارند و عموماً سازمان‌یافته مردمند که بنا بر ضرورت و نیازهای جامعه به وجود می‌آیند سرعت شکل، و مورد پذیرش و تصویب جامعه قرار می‌گیرند و در جهت رفع نیازها عمل می‌کنند (رمضانیان، ۱۳۹۱: ۱۱۲).

در دوران کنونی، نظام جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان مصداقی از حکومت اسلامی، سکاندار اندیشه‌ای است که مبتنی بر آن، ارزشهای دینی و اسلامی باید بر جامعه حاکم باشد؛ بنابراین باید ساختارها و نظامات احیاگر تمدن اسلامی و در تراز با آرمانهای انقلاب اسلامی تبیین و تعریف شود و حتی در صورت نیاز، بازاندیشی و بازسازی ساختارهای موجود صورت پذیرد. در این رابطه می‌توان ادعا کرد که هر سازمان، تشکل، گروه، نهاد، انجمن و جنبشی که در راستای پشتیبانی و هموارسازی مسیر رسیدن به آرمانهای جامعه اسلامی فعالیت کند، نهاد اسلامی به‌شمار خواهد آمد و اگر چارچوبهای اداره آن به عینیت برسد، می‌تواند به صورت الگویی بومی در مقابل نظریه‌های سازمان و مدیریت غربیها مطرح شود؛ چرا که با توجه به اینکه اعتقاد مدیریت غربی بر این است که پایه‌های تمدن غرب براساس محوریت و اصالت‌دادن به انسان بنا نهاده شده است، قطعاً نمی‌توان بسیاری از دستاوردهای آن را برای تمدنی استفاده کرد که قرار است بر محوریت خدا باشد؛ بلکه ممکن است حتی گمراه‌کننده و زیانبار باشد.

الگوی شکل‌گیری و فعالیت نهاد یا تشکیلاتی که ادعای زمینه‌سازی تمدن اسلامی را دارد، باید اقتباسی از آیات قرآن کریم، احادیث و روایات و سیره نبوی و اهل‌البیت (علیهم‌السلام) و علمای اسلام باشد که البته نمی‌توان از تجربیات و علوم بشری در این زمینه غفلت کرد؛ ولی متأسفانه به دلیل نفوذ و الگوپذیری مفرط از نظامات غربی و علوم انسانی غیراسلامی در برخی ساختارها و نظامات حکومتی ما در کنار کم‌توجهی به مبانی فکری و فلسفی آن و هم‌چنین تفکرات غیرانقلابی بعضی از دولتمردان و مسئولان، این موضوع مورد غفلت واقع شده است. ناگفته نماند که در زمینه قالبها و شکل‌گیری نهاد اسلامی فقر نظری وجود دارد و علمای حوزه و دانشگاه ما باید مبانی، اصول و الگوی کاربردی این چنین موضوعات را از منابع دینی و تجربه تاریخی و هم‌چنین اسناد بالادستی نظام اسلامی استخراج و عرضه کنند که در همین رابطه به نظر

می‌رسد متن بیانیه گام دوم انقلاب را، که به قلم رهبر فرزانه انقلاب به رشته تحریر درآمده است می‌توان به‌عنوان سند چشم‌انداز دقیق و مبتنی بر آرمانهای اسلامی دانست که با مطالعه دقیق آن، می‌توان نقشه راهی مدون برای نهادهای اسلامی و با نگاه تمدنی استخراج کرد.

همان‌طور که از روح حاکم بر متن بیانیه بر می‌آید، سخن و مطالبه ولی فقیه و امام جامعه (به‌عنوان کسی که نقش راهبری و هادی در مسیر حرکت به سمت تمدن اسلامی را عهده‌دار است). از نظام اسلامی است و اینکه در نظام اسلامی، این زیرنظامها، سازمانها و نهادها هستند که در این مسیر نقش‌آفرینی می‌کنند؛ بنابراین اولاً بدون داشتن تشکیلات و نهاد مطلوب نمی‌توان به مقصود نهایی رسید که همان تمدن اسلامی است و ثانیاً با هر نهادی نمی‌شود در این گذرگاه حرکت کرد؛ پس باید نهاد متناسب و هم‌تراز با آرمانهای اسلامی بنا کرد؛ از آسیبهای احتمالی آن بر حذر بود و در نهایت برای رسیدن به هدف غایی، راهبردهای متناسب را در پیش گرفت.

با توجه به این مطالب، مسئله اصلی پژوهش، استخراج کامل و جامع مؤلفه‌ها و مقولات نهاد تمدن‌ساز و ارائه به‌صورت الگو، مبتنی بر اندیشه رهبر معظم انقلاب اسلامی است که در متن بیانیه گام دوم انقلاب بروز و ظهور یافته است. ویژگی و تمایز اصلی این پژوهش با دیگر پژوهشهایی که در حوزه نهاد اسلامی و تمدن‌ساز صورت گرفته، روش‌شناسی آن است. بر همین اساس در این مطالعه برای اولین بار براساس شیوه تحلیل محتوای کیفی و استفاده از متغیرهایی که در تدوین فرایند الگو کاربرد دارد در گام اول، متن بیانیه توسط پژوهشگر به‌صورت دقیق و مداوم مطالعه، و با روش تحلیل محتوای کیفی آن، مؤلفه‌ها و مقوله‌های مرتبط با متغیر اصلی استخراج و دسته‌بندی، و در گام دوم با استفاده از روش گروه‌کانونی متغیرها به‌صورت الگوی مفهومی ترسیم شد و اعتباربخشی آن نیز صورت پذیرفت.

در اهمیت و ضرورت این مسئله به لحاظ موضوعی باید عنوان کرد که اگر چه از زمان ارائه متن مکتوب بیانیه رهبری در بهمن ماه ۱۳۹۷، تاکنون در همایشها، نشست‌ها و مقالات تحلیلی به متن بیانیه پرداخته شده است، باید اذعان کرد که نپرداختن به‌صورت عمیق و با نگاه پژوهشی توسط محققان و نخبگان حوزه نهادهای اسلامی و عدم بررسی موشکافانه دقیق مؤلفه‌های آن در اندیشه راهبر و حکیم انقلاب اسلامی در متن بیانیه گام دوم انقلاب، باعث ایجاد نشدن الگوهای مفهومی، کاربردی و بومی به‌منظور استفاده در سیاست‌گذاری و هدف‌گذاریهای مربوط به تمدن نوین اسلامی شده، و در نتیجه سبب به حاشیه‌رفتن این سند راهبردی مهم در اذهان مسئولان جامعه شده است.

ازسوی دیگر، تأکید شخص رهبری معظم، مبنی بر کار تخصصی صاحب‌نظران دربارهٔ متن این بیانیه^۱، نیز بر اهمیت این مطالعه افزوده است؛ به همین دلیل، نوشتار پیش‌رو با هدف شناسایی مؤلفه‌ها و مقولات نهاد تمدن‌ساز براساس نظریات رهبر معظم انقلاب به رشته تحریر در آمده که در متن بیانیه به آنها اشاره شده است و می‌کوشد به این سؤال پاسخ دهد که مؤلفه‌ها و مقولات نهاد تمدن‌ساز براساس تحلیل محتوای گام دوم انقلاب کدام است و این موارد را چگونه می‌توان در کنار هم به صورت الگو قرار داد.

ادبیات موضوع و پیشینه

با توجه به هدف این مطالعه، که شناسایی مؤلفه‌های نهاد تمدن‌ساز براساس بیانات رهبر معظم انقلاب در متن بیانیه گام دوم انقلاب است، بررسی ادبیات حول محور نهاد (اسلامی) و موضوع تمدن‌سازی اهمیت می‌یابد که در ادامه به صورت مشروح به آنها پرداخته شده است.

تعریف و مفهوم نهاد با رویکرد اسلامی

برای درک مفهوم نهاد با رویکرد اسلامی باید ابتدا به تعاریفی از نهاد مراجعه کرد. از آنجا که مفهوم نهاد با مدیریت در سازمان ارتباط استوار و تنگاتنگی دارد، می‌توان ابتدا به تعریفی از آن در بستر سازمان و مدیریت اشاره کرد: «نهاد در سازمان و مدیریت به ساختاری انطباق‌پذیر با بعد ارزشی بسیار قوی اطلاق می‌شود که ضمن ارائه کالا و خدماتی ممتاز از اعضای برخوردار است که حیات و زندگی خویش را با تکیه بر حیات و بقای نهاد استوار می‌کنند و تحت تأثیر هرگونه تغییر و افت و خیز در آن هستند (سلطانی، ۱۳۹۳: ۱۲). در این راستا اگر نهاد را بنا بر مسامحه به معنای سازمان یا حداقل اعم از آن به‌شمار آوریم، می‌توان تعریف ذیل را نیز برای آن به کار برد: «نهاد سازمانی است، تکامل یافته، رسالت‌محور و برخوردار از نقش ممتاز در حیات جامعه و دانش‌بنیان که در آن یادگیری، تغییر، رشد و تعالی در راستای پاسخگویی به نیازهای پایدار محیط در عمیقترین لایه فرهنگی سازمان نهادینه می‌شود و قویاً ازسوی بیشتر اعضای سازمان مورد

۱. آیت‌الله شب‌زنده‌دار در جلسه درس خارج فقه با اشاره به دیدارشان با رهبر انقلاب، روایتی را از آنچه ایشان درباره بیانیه «گام دوم انقلاب» گفته بودند را نقل کرده‌اند: ایشان از قول معظم‌له فرمودند: «من روی این بیانیه خیلی زحمت کشیدم و بنای بر این ندارم که اگر چیزی نوشتم یا مطلبی می‌گویم از دیگران درخواست کنم که روی آن کار کنند ولی راجع به این (بیانیه)، می‌گویم این کار را بکنند» (به نقل از خبرگزاری مهر، ۱۳۹۷/۱۱/۲۷).

حمایت قرار می‌گیرد» (فرهی و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۵).

از نظر سلزنیچک^۱ (۱۹۹۶)، نهاد محصول طبیعی نیازها و فشارهای اجتماعی است (سلزنیچک، ۱۹۹۶: ۲۷۷) که در آن نوعی تعهد اخلاقی به جای هدف مشترک، عامل تلاش گروهی برای خدمات اساسی به مردم است (ایروانی، ۱۳۹۱: ۱۵). استنباط از مفهوم نهاد از یک سو، مادی (مکان، فعالیت، هدف، نیاز) و از سوی دیگر، معنوی (ارزش، باور و رفتار) است؛ به عبارتی بستر و جایگاهی است که در آن ارزش بیرونی به ارزش درونی تبدیل می‌شود و سامانه‌ای از هنجارها است که روابط افراد را با یکدیگر قانونمند و منظم می‌کند و در واقع نهادها هستند که تعریف می‌کنند روابط افراد چگونه باید باشد (محمدیان و شهسواری، ۱۳۹۷: ۷۹).

امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در تبیین بحث نهاد می‌فرماید:

«نهاد، یک ساختار انطباق‌پذیر است. یکی از خصوصیات آنی که می‌توان برای بعد ارزشی قوی، که نهاد در مقابل سازمان تعریف کرد، یک ساختار انطباق‌پذیر که خشکی سازمان را ندارد؛ نظم سازمان را دارد، ولی شکنندگی سازمان را ندارد؛ اما قانون‌پذیری و مقررات‌پذیری سازمان را دارد؛ آن وقت انطباق‌پذیر است و می‌تواند خودش را با شرایط گوناگون انطباق بدهد... باید بدانیم که نیاز چیست... چکار می‌خواهیم بکنیم، کجا می‌خواهیم برویم، شاکله اصلی (اشتیاق قلبی و درونی، صدق در گفتار و در لسان و نگاه حق‌شناس و حق‌بین) به آن (هویت نهادی و بصیرت و آگاهی) کمک خواهد کرد (۱۳۸۹/۰۴/۲۳).

شهید بهشتی نیز یکی از معدود نظریه‌پردازان تفکر نهادگرایی در انقلاب اسلامی است که مطالب دقیق نظری از وی برجای مانده است. ایشان در بخشی از بیانات خود برای نهاد اسلامی و آرمانگرا سه ضرورت عمده را بیان می‌کند:

۱. نهاد اسلامی باید پاسدار ارزشها باشد؛ نه پاسدار خود؛ نگهبان ارزشها باشد؛ نه نگهبان خود.
 ۲. باید سازنده ما، آسان‌کننده خودسازی برای ما و کمکی به "سیر الی‌الله" برای شرکت‌کنندگان در این تشکل باشد.

۳. این نهاد به درد مردم بخورد؛ نه اینکه باری باشد بر دوش این جامعه (جزوه تشکیلات اسلامی با بهره‌مندی از نظر شهید بهشتی، ۱۳۸۷).

شهید مطهری در کتاب «نهضت‌های اسلامی در صد ساله اخیر»، تمام اهداف نهاد‌های اسلامی

را در چهار جمله از امام علی علیه‌السلام بیان می‌کند:

۱. نَرُدَّ الْمَعَالِمَ مِنْ دِينِكَ: نشانه‌های محو شده راه خدا را بازگردانیم که جز اصول واقعی اسلام نیست؛ یعنی بازگشت به اسلام راستین، بدعتها را از میان بردن و سنتهای اصیل را جایگزین کردن؛ یعنی اصلاحی در فکرها و اندیشه‌ها و تحولی در روحها و ضمیرها و قضاوتها در زمینه خود اسلام.
۲. نُظْهِرُ الْإِصْلَاحَ فِي بِلَادِك: اصلاح اساسی و آشکار و چشمگیر که نظر هر بیننده را جلب کند و علائم بهبودی وضع زندگی مردم کاملاً هویدا باشد.
۳. يَا مَنَ الْمَظْلُومُونَ مِنْ عِبَادِك: بندگان مظلوم خدا از شر ظالمان امان یابند و دست تطاول ستمکاران از سر ستمدیدگان کوتاه شود؛ یعنی اصلاحی در روابط اجتماعی انسانها.
۴. تُقَامَ الْمُعْطَلَّةُ مِنْ حُدُودِك: مقررات تعطیل شده خدا و قانونهای نقض شده اسلام بار دیگر به پا داشته شود و حاکم بر زندگی اجتماعی مردم گردد؛ یعنی تحولی ثمربخش و اسلامی در نظامات مدنی و اجتماعی جامعه (مطهری، ۱۳۷۹: ۶۹).

مبتنی بر این جملات، باید اذعان کرد که اهداف کلی تمام سازمانها و نهادهای اسلامی باید بر این اهداف منطبق باشد؛ چرا که این اهداف آرمانهایی است که هر یک از نهادهای اسلامی باید در جهت رسیدن به آنها تلاش کنند؛ در ضمن بدیهی است که با تکامل نظام مفاهیم و واژگان، تکامل معنایی و گفتمانی در انقلاب اسلامی در زمانهایی به اوج خود می‌رسد که متناظر با واژه‌سازیه‌ها، انقلاب اسلامی توانسته است برای تعیین اجتماعی ارزشهایی که این واژگان از آنها نمایندگی می‌کند و گسترش و فراگیری آنها در تمام گستره جامعه اسلامی به "نهادسازی" دست بزند. البته یکی از پیچیده‌ترین مسائل، تمیز دادن مفاهیمی همچون نهاد، سازمان، مؤسسه و عباراتی از این دست است. نهاد در رشته‌های مختلف علوم انسانی تعاریف متفاوتی دارد و علمای رشته‌های مختلف اعم از جامعه‌شناسان، حقوقدانان، متخصصان علوم سیاسی و متخصصان مدیریت دولتی درباره آن سخن گفته، و هر یک ویژگیهایی را برای آن برشمرده‌اند (سالاری، ۱۳۹۱). یکی از بهترین جمع‌بندیها در این زمینه به زبان فارسی را می‌توان در آثار دکتر محمدجواد ایروانی مشاهده کرد. ایشان پس از اشاره به معانی و تعاریف نهاد در رشته‌های مختلف و در آثار علمای صاحب‌نظر، جمع‌بندی خود را در مورد معنی نهاد در علم مدیریت این‌گونه ارائه می‌کند:

"در نهاد نوعی تعهد اخلاقی برقرار است که همان، ملاک تجمع و همیاری است. هم‌چنین در نهاد آنچه افراد را به هم پیوند می‌زند، طبقه مشترک و جایگاه اجتماعی و برخورداری از اقتدار

مشترک است. به‌طور کلی وجه ممیز نهاد و دیگر واژه‌های نزدیک با آن این است که در تبیین معانی نهاد، رابطه با بیرون از محیط سازمانی نقش اساسی دارد؛ حال اینکه در دیگر واژه‌های مشابه، نوع رابطه درونی تعیین کننده است که در سازمان حاکم است. از سوی دیگر از نظر جامعه‌شناسان، نهاد مشترک لفظی است میان عناصر "ساخت نظام اجتماعی" و نیز "مجموعه‌ای از ارزشها، فرایندها و روشها که در جامعه وجود دارد (ایروانی، ۱۳۷۷: ۲۷).

به‌طور کلی مفهومی از نهاد، که مدنظر نویسندگان این مقاله است و به‌نظر می‌رسد در نظام معنایی انقلاب اسلامی هم صادق است، عبارت است از اینکه نهادها معمولاً برخی ساختارها و دستگاه‌های ارزشی مانند کمیته امداد، سپاه پاسداران، جهاد سازندگی، بسیج مستضعفین و... شناخته می‌شوند که توسط انقلاب اسلامی تأسیس شده‌اند؛ یعنی اولین ویژگی که از شنیدن نام این نهادها به ذهن خطور می‌کند، انقلابی بودن و تولد و رشد آنها در دامان انقلاب اسلامی است. دومین ویژگی این نهادها را در حراست و پاسداشت از ارزشهای خاص انقلاب اسلامی و دستاوردهای آن باید دانست؛ یعنی پیش از اینکه این ساختارها به‌دلیل مأموریت‌هایشان از دیگر سازمانها متمایز شوند با ارزشهای بنیادی شناخته می‌شوند که بدان پایبند هستند.

تمدن، تمدن‌سازی و تمدن نوین اسلامی

الف. تمدن

تمدن در زبان انگلیسی "civilization" و در عربی حضاره خوانده می‌شود و در لغت به معنای شهرنشینی و از ریشه مدینه و مدنیت گرفته شده است؛ به عبارت دیگر متخلق شدن به شهرنشینی یا خوی و ویژگی شهرنشینی به خو گرفتن است (بورلو، ۱۳۸۶)، به نقل از عبدالملکی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۱۶). در فرهنگ فارسی معین لفظ تمدن از ریشه «مَدَن» (شهر) گرفته شده است و عرفاً آن را شهرنشینی و ویژگیهای مربوط به زندگی شهر ترجمه می‌کنند (معین، ۱۳۹۰). در مجموع واژه تمدن با اینکه قدمت تاریخی دارد به لحاظ کاربرد آن در مفاهیم متفاوت، عمر چندانی ندارد. به‌طور کلی تمدن معانی متفاوتی دارد که در ادامه به برخی از آنها گذرا پرداخته می‌شود.

تمدن، محصول اجتماعی شدن انسان است و با پیچیده‌تر شدن روابط انسانی تعریف می‌شود؛ از این‌رو تمدن تعریف خود را از روابط انسانها با یکدیگر می‌گیرند؛ به این ترتیب، تمدن علاوه بر حیثیت تاریخی از بُعد اجتماعی نیز بهره‌مند است. در این بُعد اجتماعی، تمدن حاصل پذیرفتن نوعی نظم در رابطه انسانها با یکدیگر است (خرمشاد و آدمی، ۱۳۸۸: ۱۶۳) و مجموعه‌ای از

دستاوردهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری دارد؛ ضمن اینکه بعد سخت‌افزاری تنها بعد هر تمدن را تشکیل نمی‌دهد بلکه نرم‌افزار جایگاه اصلی را دارد؛ چرا که هرچند سخت‌افزار قابل رؤیت است، نرم‌افزار در تفکر و فلسفه ریشه دارد (خسروپناه، ۱۳۹۶: ۳۷). از دیدگاه شهید مطهری، تمدن دو جنبه مادی و معنوی دارد: جنبه مادی آن فنی و صنعتی است که دوره به دوره تکامل یافته تا به امروز رسیده است و در نهایت جنبه معنوی تمدن، به روابط انسانی انسانها مربوط است (مطهری، ۱۳۶۸: ۱۶۹).

دکتر شریعتی نیز تمدن را در معنای کلی به مجموعه ساخته‌ها و اندوخته‌های معنوی و مادی جامعه انسانی تعریف می‌کند (شریعتی، ۱۳۵۹: ۵). آرنولد توین‌بی، مورخ انگلیسی معتقد است که تمدن حاصل نبوغ اقلیت مبتکر و نوآور است؛ یعنی طبقه ممتازی در جامعه که دارای نبوغ، ابتکار و نوآوری هستند و بر اثر تحولات و سیر تکامل جامعه، تمدن را پدید می‌آورند. وی در ادامه می‌نویسد: تمدن، تلاش برای آفریدن جامعه‌ای است که کل بشریت بتواند با هم‌نواپی در کنار یکدیگر و به منزله اعضای خانواده کامل و جامع در درون آن زندگی کند (محمدی، ۱۳۸۷).

به اعتقاد علامه جعفری «تمدن، برقراری نظم و هماهنگی در روابط انسانهای جامعه است که تصادمها و تزاخمهای ویرانگر را منتفی می‌سازد و مسابقه در مسیر رشد و کمال را قائم مقام آنها کند به طوری که زندگی اجتماعی افراد و گروه‌های آن جامعه موجب بروز و به فعالیت رسیدن استعدادهای سازنده آنها باشد» (علامه جعفری، ۱۳۷۳: ۲۳۳). در اندیشه امام (ره) مفهوم تمدن در قالب تعریف مشخص و ثابتی ارائه نشده است و معانی مختلفی از آن برداشت می‌شود. ایشان تمدن را از فرهنگ متمایز کرده، و آنها را جداگانه به کار برده‌اند که نشان می‌دهد معنای متفاوتی را از این دو مفهوم مورد توجه داشته‌اند: «فرهنگ یک ملت در رأس تمدن واقع شده، فرهنگ باید فرهنگی موافق با تمدن باشد». ایشان پیشرفتهای صنعتی و اقتصادی را در قالب آبادانی و تأسیس نهادها و ساخت ابزارهای جدید را، مصداقهای تمدن می‌دانند (فوزی و صنم‌زاده، ۱۳۹۱: ۲۲).

رهبر معظم انقلاب اسلامی، امام خامنه‌ای (حفظه‌الله) با رویکرد ایجابی و سلبی، تمدن را تعریف می‌کنند و برای تعریف تمدن به ارکان و مبانی آن توجه ویژه‌ای دارند و مستقیماً به تعریف تمدن با رویکرد اسلامی می‌پردازند (جهان‌بین و معینی‌پور، ۱۳۹۳: ۳۲) که مدنظر نویسندگان این مقاله نیز همین تعریف است. ایشان در تعریف تمدن اسلامی، «آن را تمدنی می‌دانند که با ویژگیهای ایمان و علم و اخلاق و مجاهدت مداوم، اندیشه پیشرفته و اخلاق والا همراه است و نقطه‌رهایی از

جهان‌بینی مادی و ظالمانه و اخلاق به لجن کشیده‌ای است که ارکان تمدن امروز غربند» (بیانات معظم‌له در تاریخ ۱۳۹۲/۲/۹). هم‌چنین ایشان تمدن را فضایی دانسته‌اند که انسان در آن فضا به لحاظ مادی و معنوی می‌تواند رشد کند و به غایات مطلوبی برسد که خدای متعال او را برای آن غایت خلق کرده است؛ زندگی خوب و عزتمندی داشته باشد؛ انسان عزیز، انسان دارای قدرت، دارای اراده، دارای ابتکار، دارای سازندگی جهان و طبیعت (بیانات معظم‌له در تاریخ ۱۳۸۳/۰۲/۲۲).

ب. تمدن‌سازی

با درک دقیق واژه تمدن، خواهیم توانست به درک مفهوم تمدن‌سازی برسیم. در واقع تمدن‌سازی را می‌توان تلاش و کوشش ملت یا جامعه صاحب تمدن در جهت ایجاد مقبولیت عمومی و حتی در سطح جهانی از تمدن مدنظر خود و استفاده از دستاوردهای آن دانست؛ لذا تمدن‌سازی را می‌توان حرکت هوشمندانه ملت و یا بخشی از ملت به سوی استقرار دستاوردهای مورد قبول و خواست آنها دانست. ملت ممکن است خود دارای تمدن باشد؛ اما تمدن‌سازی نکند و بالعکس ملتی ممکن است دارای تمدنی ضعیف‌تر باشد، اما به سوی تمدن‌سازی حرکت کند (گودرزی، ۱۳۹۴: ۴۳).

تولد هر تمدن نتیجه آگاهی و بصیرت تاریخی مجموعه انسانی در مورد ابعاد مادی و معنوی نیازهای خود است؛ از این‌رو شکل‌گیری هر تمدنی نیازمند دو مؤلفه است: ۱) آگاهی جمعی ۲) تداوم تاریخی این آگاهی. زمانی که این بصیرت تاریخی افول کند، تمدن نیز سیر قهقرایی را در پیش می‌گیرد. بصیرت تاریخی، امکان تداوم تولیدات عینی را در آینده می‌دهد؛ لذا تداوم آن شرط لازم توسعه مادی تمدن است. از سوی دیگر بصیرت تاریخی هر تمدن، پیوسته باید ظرفیتهای تازه‌ای را در خود ایجاد کند تا بتواند برای شرایط و نیازهای جدید پاسخی بیابد (خرمشاد و آدمی، ۱۳۸۸: ۱۶۷).

در مجموع طبق این توضیحات، می‌توان گفت ملت صاحب تمدنی که خواستار تمدن‌سازی است باید چند نکته مهم و حیاتی را در نظر بگیرد:

- نگاه تاریخی و مبتنی بر گذشته‌نگری به منظور استفاده و درس گرفتن از تجربیات گذشتگان و در نهایت کشف حقایق؛ چرا که تحریف حقایق، خطر جدی در مسیر تمدن‌سازی است.
- باید نگاه‌ها و واقعیت‌های اصیل، نسل به نسل، صحیح و صادقانه انتقال پیدا کند.

- حس آرمانخواهی، نگاه رشد و کمال در افراد ملت باید تقویت شود.

- باید ملتها در مسیر تمدن‌سازی، قدرت دفاع و اقناع‌سازی از دستاوردهای خود داشته باشند.

ج. تمدن نوین اسلامی

اگر به تمدن با نگاه اسلامی نگریسته شود، قطعاً از تعاریف تمدن، متفاوت‌تر خواهد بود؛ چرا که تمدن اسلامی، تمدنی است که در محیط اسلامی و گستره ژئوپلیتیک جهان اسلام در طول تاریخ شکل گرفت و روح و بنمایه اصلی آن را اسلام و اندیشه‌های برآمده از وحی شکل می‌داد و عناصر نژادی فراوانی که برخی از آنان غیرمسلمان بودند در شکل‌گیری آن کوشیدند (رجبی دوانی و خزایی، ۱۳۹۴).

تمدن‌سازی نوین اسلامی، آخرین مرحله نقشه راه انقلاب اسلامی است که مقام معظم رهبری، امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در بیانات خود به آن اشاره کرده‌اند. در این مرحله است که انقلاب اسلامی بعد از توفیقات داخلی موفق می‌شود بازتاب بیرونی پیدا کند و نمونه‌های خارجی خود را به وجود آورد (رحمانی، ۱۳۹۶: ۴۴). ایشان در تشریح و تبیین این مرحله می‌فرمایند: «از این مرحله که عبور کنیم، بعد از آن دنیای اسلامی است. از کشور اسلامی می‌شود دنیای اسلامی درست کرد. الگو که درست شد، نظایرش در دنیا به وجود می‌آید (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۹/۰۹/۱۲). عبارت تمدن نوین اسلامی اصطلاحی است که بیشتر در کلام و اندیشه رهبر انقلاب اسلامی ظهور و بروز یافته و به معنای پیشرفت همه‌جانبه‌ای است که ضمن پاسخگویی به نیازهای طبیعی و مادی انسانها، بعد معنوی و روحی آنان را به سمت کمال و سعادت راهنمایی می‌کند؛ زیرا تمدنی است که در بستر فرهنگ اسلامی رشد می‌کند و نظام و نهادهای گوناگون آن در باورهای بنیادین قرآن ریشه دارد و موجب توسعه و پیشرفت در عرصه‌های مادی و معنوی زندگی امت اسلام و بر مقتضیات زمان و مکان مبتنی است (برگرفته از سخنان رهبری معظم در تاریخ ۱۳۹۱/۱۰/۱۹). در این رابطه، مقام معظم رهبری، تمدن اسلامی را فضایی می‌داند که انسان در آن فضا به لحاظ معنوی و مادی می‌تواند رشد کند و به غایات مطلوبی برسد که خدای متعال او را برای آن غایات خلق کرده است؛ زندگی خوب و عزتمندی داشته باشد؛ انسان عزیز، انسان دارای قدرت، دارای اراده، دارای ابتکار، دارای سازندگی جهان طبیعت. تمدن اسلامی به این معنی است و هدف و آرمان نظام جمهوری اسلامی این است (بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۳۸۳/۰۳/۲۲).

بنابراین عبارت تمدن‌سازی نوین، که توسط مقام معظم رهبری مطرح شده در واقع همان احیای تمدن اسلامی است که با پیروزی انقلاب اسلامی نگاه‌ها به آن معطوف شده است؛ یعنی احیای عزت و کرامت انسان مسلمان در کنار برخورداری از دستاوردهای علمی و فناورانه که می‌تواند نویدبخش ایجاد تمدنی نمونه باشد و تأکید مقام معظم رهبری بر عنصر پیشرفت همه‌جانبه به‌عنوان ماهیت واقعی تمدن نوین اسلامی، تأکید بر عنصر حرکت و تعالی در همه عرصه‌ها و همه جنبه‌های زندگی مادی و معنوی است (خسروانی و عین‌القضاتی، ۱۳۹۸: ۹۶).

ایشان برای تحقق هر تمدنی دو شرط اساسی مطرح می‌کنند که در رأس آن، تولید فکر قرار دارد و دیگری، پرورش و تربیت نیروی انسانی لازم است. از نظر معظم‌له حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌ها در فرایند تولید فکر و تربیت منابع انسانی نقش اول را دارا هستند و در فرایند ایجاد تمدن نوین اسلامی باید این نقش را ایفا کنند و با توجه به همین عامل، «نگاه اجتهادی و عالمانه به عرصه‌های گوناگون از علوم انسانی تا نظام تعلیم و تربیت رسمی، و از اقتصاد و بانکداری تا تولید فنی و فناوری، و از رسانه‌های مدرن تا هنر و سینما و تا روابط بین‌الملل و غیره را از لوازم مهم تمدن‌سازی می‌دانند (برگرفته از سخنان رهبری معظم در تاریخ ۱۳۹۲/۰۲/۰۹).

پیشینه پژوهش

هرچند با مراجعه به ادبیات مرتبط، پژوهشی ساختارمند و تخصصی با موضوع بیانیه گام دوم انقلاب یافت نشد درباره موضوعات مرتبط با مفاهیم تمدن‌سازی اسلامی و همچنین نهادهای اسلامی پژوهش‌های مختلفی صورت گرفته که در ادامه به مهمترین آنها اشاره شده است.

جدول ۱. پیشینه پژوهش

ردیف	نویسندگان	اهداف اصلی	یافته‌ها
۱	محمد مهدی سالاری (۱۳۹۱)	بررسی جایگاه واژه‌سازی و نهادسازی در تأسیس تمدن بزرگ اسلامی	در انقلاب اسلامی رابطه‌ای هم‌افزا میان واژه‌سازی و نهادسازی برقرار است که در یک حرکت تعاملی با کمک دو عامل مفهوم‌پردازی و گفت‌مان‌سازی بخش مهمی از رشد و پیشرفت انقلاب اسلامی به سمت اهداف را تضمین می‌کند.
۲	شعبانعلی رمضانیان (۱۳۹۱)	بررسی نقش بسیج در حفظ و تقویت ماهیت نهادی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی	بر اساس رهنمودهای امام راحل (ره) و مقام معظم رهبری درباره سپاه، شاخصهای دهگانه دین‌محوری، ولایت‌مداری، ارزش‌مداری، مردم‌گرایی، خودباوری، پویایی، نوگرایی، استمرار، انعطاف‌پذیری و فرهنگ خاص سازمانی، ماهیت نهادی سپاه تعریف، و سپس مطابق نیازمندیهای سپاه برای حفظ و تقویت آن، نقش بسیج در سه زمینه اعتقادی، فرهنگی، ساختاری و مدیریتی تبیین شده است.
۳	محمد هادی صادق و مجتبی امیری (۱۳۹۴)	اولویت‌بندی شایستگی‌ها و ویژگیهای کارکنان نهادهای انقلابی با رویکرد ارزشی	نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که نهادهای انقلابی برای برنامه‌ریزی منابع انسانی خود بهتر است به ترتیب به شاخص‌های مربوط به مؤلفه‌های علایق و ارزشهای کاری، دانش، مهارتها و توانمندا توجه کنند.
۴	محمد رضا برزویی و احمد جهانگیر فیض‌آبادی (۱۳۹۶)	شناخت ظرفیتهای راهبردی و آینده‌نگارانه به آموزه مهدویت در بستر تمدن نوین اسلامی	بیشترین ظرفیت تمدنی رویکرد راهبردی و آینده‌نگارانه به ترتیب اولویت در نظامهای دانشی و فناوری، اجتماعی، سیاسی و حقوقی، معنوی و عبادی، تربیتی و اخلاقی، فرهنگی و هنری، ارتباطی و در نهایت اقتصادی به‌منظور حرکت به سمت تمدن زمینه‌ساز ظهور (تمدن نوین اسلامی) بروز و ظهور خواهند داشت.
۵	سید ابراهیم سرپرست سادات (۱۳۹۷)	تبیین بایسته فرهنگی، نظری و ساختاری شکل‌گیری تمدن اسلامی	آسیب در معنویت و بی‌عدالتی از آسیبهای در خور تأمل انقلاب اسلامی در فرایند تمدن‌سازی که برای رسیدن به آن باید از راهبردهای جستجوی هویت تمدنی، بسترسازی برای رفتن دانشگاه به سمت نخبه‌پروری و کوشش برای تحقق کامل مردم‌سالاری دینی بهره گرفت.

ردیف	نویسندگان	اهداف اصلی	یافته‌ها
۶	کریم مهری (۱۳۹۵)	ارائه الگوی دولت اسلامی براساس بیانات مقام معظم رهبری با روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد	یافته‌ها شامل چندین مقوله عمده به این شرح است: متعین‌های سلامت اعتقادی و اخلاقی مسئولان، خدمت به مردم به‌عنوان شرایط علی درونی، حکمت و خردگرایی در سیاست بین‌المللی و داخلی به‌عنوان شرایط علی بیرونی، قانونگرایی، سلامت اقتصادی به‌عنوان شرایط مداخله‌گر، تکیه به ظرفیت درونزای کشور، عدالت‌گستری به‌عنوان پیامدهای دولت اسلامی و مقوله هسته‌ای این بررسی در دولت اسلامی است که این مقولات عمده را دربرمی‌گیرد.
۷	خزاعی و همکاران (۱۳۹۶)	تبیین مؤلفه‌های نیل به تمدن نوین اسلامی در آثار و اندیشه امامین انقلاب اسلامی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	در این پژوهش جمعاً ۲۲ مؤلف اثرگذار بر رسیدن به تمدن نوین اسلامی شناسایی شده‌اند که ۱۵ مؤلفه، اصلی تعیین و معرفی شده است.
۸	محمد مهدی شهبازی و مهران کریمی سادات محله (۱۳۹۴)	تبیین شاخصها و وظایف دولت اسلامی (دولت مقدمه‌ساز تمدن نوین اسلامی) از دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی	براساس یافته‌های این پژوهش، رهبر معظم انقلاب، سه وظیفه خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیریها و رفتارهای فردی و اجتماعی آنها با معیارهای اسلامی، کار و خدمت برای مردم و اصل قراردادن رفع نیازهای آنها و محور قراردادن عدالت در همه کارها و برنامه‌ریزی و رعایت عدالت و انصاف بین مردم را مهمترین وظایف دولت اسلامی دانسته‌اند.
۹	غلامرضا گودرزی (۱۳۹۴)	الگوسازی ویژگیهای نیروی انسانی در راستای تحقق تمدن زمینه‌ساز؛ برداشتی از روش متدولوژی سیستم‌های نرم‌افراز (SSM)	این مقاله با محوریت منتظران طراحی مؤلفه‌های چهارده‌گانه مدیریت منابع انسانی در پنج سطح، و با الهام از متدولوژی سامانه‌های نرم (SSM) به مشخص کردن و طبقه‌بندی این مؤلفه‌ها پرداخته است.
۱۰	محمد محمدیان و هادی شهسواری (۱۳۹۷)	بررسی فرهنگ سازمانی یک سازمان با رویکرد نهادی	نتایج نشان داد که فرهنگ سازمانی در هر سازمان نهادی پنج بعد مکتبی، محیط‌محور، انسان‌محور، آرمان‌محور و قانون‌محور دارد که بالاترین رتبه اهمیت آن به بعد مکتبی آن مربوط است.

ردیف	نویسندگان	اهداف اصلی	یافته‌ها
۱۱	یوسف ترابی و سیدعلی مؤمنی (۱۳۹۷)	بررسی نقش پیشرانی نیروی انتظامی در تحقق تمدن نوین اسلامی	پلیس در فرایند تکوین تمدن نوین اسلامی، پیشران در تحقق این موارد است: تأمین نظم اجتماعی و امنیت، نهادینه‌سازی جامعه‌پذیری و قانونگرایی، عدالت‌گستری، دفاع از حقوق شهروندی، مبارزه با فساد، حسگری و دیده‌بانی مسائل مکتوم اجتماعی، حمایت و بسیج مردم از نظام سیاسی و تقویت فرهنگ مدیریت جهادی و انقلابی.
۱۲	علی الهامی و خدیجه سلطانی (۱۳۹۷)	نظام‌سازی، نهادسازی و تمدن نوین اسلامی	از یافته‌های مقاله می‌توان به این اشاره که نظام اسلامی تشکیل نمی‌شود مگر به تعمیق نهادهای مرتب و این نهادهای دینی اجتماعی شده‌اند که راه شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی را در تراز انقلاب اسلامی فراهم می‌آورند.
۱۳	رضا مقیسه و همکاران (۱۳۹۷)	بررسی علائم پیدایش تمدن نوین اسلامی، هشدار برای ایجاد و تقویت سازمانهای تمدن‌ساز	وقتی تمدن‌سازی نوین اسلامی در حال شکل‌گیری است، نهادها و سازمانها و شرکتهای مختلف باید توان رقابت و فعالیت را در سطح تمدنی داشته باشند و به عبارتی خودشان را تمدنی بسازند. توجه به فرصتهای تمدن‌سازی نوین اسلامی و هم‌چنین تهدیداتی که به همین واسطه از ناحیه دشمنان در حال شکل‌گیری است برای آحاد مسلمانان، نخبگان، مسئولان، شرکتهای سازمانها و نهادهای انقلابی و اسلامی اهمیت زیادی دارد.
۱۴	امیرحسین عزتی و همکاران (۱۳۹۹)	مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی و الزامات شکل‌گیری و ثمرات آن مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری	براساس مضمونهای استخراج شده مبتنی بر بیانات مطالعه شده رهبری، تمدن نوین اسلامی دو بعد و پنج مؤلفه دارد: در بعد نرم‌افزاری به مؤلفه‌های فرهنگ عمومی و سبک زندگی اسلامی تأکید می‌کنند. در بعد سخت‌افزاری، نظامات پیشرفته مطرح می‌شود و مؤلفه‌هایی همچون تعالی علمی، تعالی اقتصادی، تعالی سیاسی و تعالی نظامی به چشم می‌خورد.

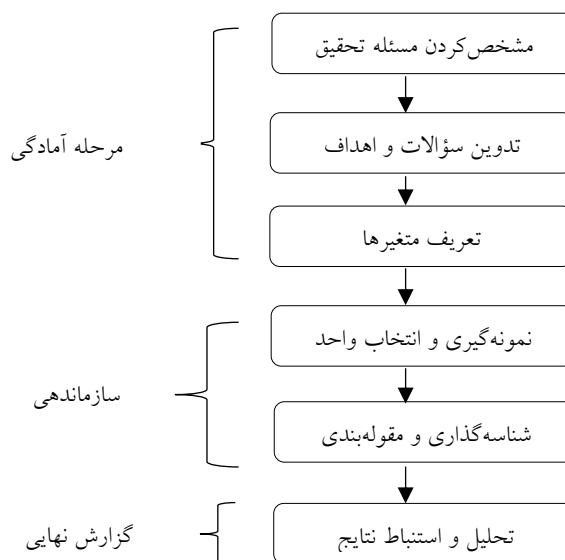
روش تحقیق

این مطالعه از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده کرده است. این روش به استنباط معنایی خاص از متن از طریق طبقه‌بندی کلمات و پی‌بردن به شباهتها، افتراقها و روابط آنها توجه می‌کند (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۹۶). با توجه به اینکه این موارد نیز در این پژوهش مدنظر قرار گرفته، روش تحلیل محتوای کیفی مناسب این پژوهش است. روش تحلیل محتوای کیفی با دو رویکرد استقرایی و قیاسی مورد استفاده قرار می‌گیرد که تحلیل محتوا با رویکرد استقرایی، که در این مطالعه استفاده شده است، بیشتر به دنبال کاهش اطلاعات و ارائه توصیفی دقیق درباره هر موضوع است که هدف از به‌کارگیری آن، کمک به پدید آمدن یافته‌های تحقیق از طریق توجه به مضمونهای مسلط و رایج در داده‌هاست (توماس، ۲۰۰۶).

مراحل رویکرد استقرایی شامل شناسه‌گذاری باز، دسته‌بندی آنها و در نهایت تولید مفاهیم است (الو، کینگاس، ۲۰۰۸). این امر بدان معناست که محقق با رجوع به داده‌ها بتدریج آنها را خلاصه می‌کند تا در نهایت به اصلی‌ترین مفاهیم و مضمونهای مرتبط با موضوع تحقیق دست پیدا کند (تبریزی، ۱۳۹۱: ۱۲۳). البته در این رابطه کاهش متن به اعداد در شیوه تحلیل محتوای کمی به دلیل از دست دادن اطلاعات ترکیبی و معنادهی، اغلب مورد انتقاد گرفته است؛ بنابراین تحلیل محتوای کیفی را می‌توان روش تحقیقی برای تفسیر محتوایی داده‌های متنی از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند و مقوله‌بندی دانست. توانایی این روش برای تفسیر معانی پنهان، موجب شده است که محققان، تحلیل محتوای کیفی را به منزله روشی انعطاف‌پذیر بویژه برای داده‌های متنی در نظر بگیرند (تقوی‌پور، صلواتیان، ۱۳۹۴: ۱۵). در ادامه در مورد مراحل تحلیل محتوای کیفی توضیحاتی ارائه شده است.

مراحل تحلیل محتوای کیفی

به‌طور کلی مراحل کلی که در تحلیل محتوای کیفی برای رسیدن به پاسخ سؤالات و فرضیات پژوهش باید طی کرد در شکل زیر (شکل ۱) نمایان است. همان‌طور که مشخص است سه مرحله اصلی و در قالب شش گام فرعی در فرایند تحلیل محتوا باید طی شود: آماده شدن برای تحلیل، سازماندهی و در نهایت گزارش نتایج. در ادامه به تشریح هر گام و اقدامات این مطالعه پرداخته خواهد شد.

شکل ۱. مراحل تحلیل محتوای کیفی - منبع: مؤمنی‌راد و همکاران (۱۳۹۲)

در این مطالعه با توجه به گامهای اول و دوم، که تعریف مسئله و بیان سؤالات و اهداف اصلی پژوهش است، مسئله اصلی و اهداف و سؤالات تشریح و تبیین شد که در بخش اول مقاله به آن پرداخته شد. در ادامه در گام سوم، که تعریف و مشخص کردن متغیرها است، مفاهیمی باید به دقت روشن شود که پژوهشگر به دنبال بررسی آنها در متن است. در این طور مواقع پژوهشگر باید بروشنی آنها را تعریف، و به طور عملی عنوان کند که منظور وی از مفهومی که به دنبال واکاوی آن است، چیست. در تحلیل محتوا بویژه در رویکرد قیاسی، تعریف واژگان عامل حد و حصر واحدهای معنایی و قراردادن آنها در یک طبقه خاص است (مؤمنی‌راد و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۰۰).

در این مطالعه، مرحله ۳ در ادبیات نظری تحقیق گنجانده، و تعاریف مدنظر ارائه شد.

در ادامه کار با توجه به اینکه رایجترین روش روشهای کیفی، نمونه‌گیری هدفمند است و در این روش، نمونه‌هایی انتخاب می‌شوند که از نظر مسئله و اهداف پژوهش غنی و تخصصی باشند (پتی، تامسون و استیو^۱، ۲۰۱۲، به نقل از مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۰۳) برای طی کردن مرحله

1. Petty, Thomson & Stew

چهارم، کل متن بیانیه گام دوم مبتنی بر تحلیل محتوای آن انتخاب شد. بعد از اجرای گام چهارم، وارد مرحله بسیار مهم شناسه گذاری و مقوله بندی و در نهایت جمع بندی شدیم. همان طور که پیش از این اشاره شد، در رویکرد استقرایی باید از مراحل شناسه گذاری باز^۱، دسته بندی (شناسه گذاری محوری)^۲ و تولید مفاهیم و ارتباط آنها با یکدیگر (شناسه گذاری گزینشی)^۳ عبور کرد و در نهایت پس از مقوله بندی، نتایج مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و به صورت دسته بندی در قالب الگوی مفهومی ترسیم شد.

روایی و اعتبار پژوهش

پژوهشهای کیفی هم به مانند روشهای کمی به اعتباربخشی یافته ها نیاز دارد؛ البته هر چند که هنگام گامهای پژوهش از طریق فنون بازبینی و اصلاح مداوم در طول زمان اجرا رخ می دهد (کرسول، ترجمه دانایی فرد و صادقی، ۱۳۹۴: ۲۹۷). بر این اساس از آنجا که هدف اصلی این پژوهش استخراج الگوی نهاد تمدن ساز مبتنی بر تحلیل محتوای متن است، مراجعه پژوهشگر به صورت فردی به تنهایی به الگوی جامع منجر نخواهد شد؛ لذا در مسیر طراحی این الگو از روش به اشتراک گذاری دانش توسط گروه کانونی^۴ استفاده شده است. گروه های کانونی جلسات بحث سازماندهی شده ای است که تعدادی از افراد انتخاب می شوند که بتوان بر نظر آنان به عنوان کانون بحث موضوعی متمرکز شد؛ سپس از طریق مصاحبه گروهی این افراد نظرها و تجربه های خود را بازنمایی می کنند. در واقع این روش زمانی مورد استفاده قرار می گیرد که دستیابی به ذهنیت مشترک افراد اهمیت داشته باشد (رحیمی نسب و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۸).

جامعه آماری این پژوهش شامل متخصصان مدیریت، امور فرهنگی و اجتماعی، و علوم سیاسی است که در حال حاضر در یکی از نهادهای انقلابی تأثیرگذار و با سابقه ده سال و بیشتر مشغول به فعالیت هستند. از میان این افراد مبتنی بر روش گروه کانونی به روش قضاوتی نمونه ای شش نفره انتخاب شدند و جلساتی تخصصی با حضور این افراد، طی هفت جلسه و در یک بازه زمانی شش ماهه، نظر و افکارشان برای استخراج و اعتباریابی الگوی جامع گرفته شد.

1. Open coding
2. Axial codin
3. Selective coding
4. Focus Group

ویژگی کلی نخبگان مورد استفاده به شرح جدول ذیل است:

جدول ۲. ویژگی خبرگان مورد استفاده در گروه کانونی

ردیف	تحصیلات	سوابق و تجربیات
۱	دکتری	عضو هیئت علمی دانشگاه، نظریه پرداز در حوزه تمدن اسلامی و آینده پژوهی
۲	دانشجوی دکتری	پژوهشگر حوزه مدیریت، فعال تشکیلاتی، ۱۸ سال سابقه کار نهادی و تشکیلاتی
۳	کارشناسی ارشد	پژوهشگر علوم مدیریت اسلامی، فعال تشکیلاتی، ۱۳ سال سابقه کار تشکیلاتی
۴	سطح ۴ حوزه	محقق و طلبه، فعال امور فرهنگی و اجتماعی، ده سال سابقه کار تشکیلاتی
۵	کارشناسی ارشد	تحلیلگر امور اجتماعی، تاریخی و سیاسی، ده سال سابقه کار نهادی و تشکیلاتی
۶	کارشناسی ارشد	تحلیلگر سیاسی، فعال در کارهای محرومیت زدایی و جهادی، ۲۳ سال سابقه کار تشکیلاتی و جهادی

یافته‌های تحقیق

همان‌طور که قبلاً اشاره شد در این پژوهش ابتدا بیانات مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب به صورت فردی توسط گروه پژوهشی چندین بار مورد مطالعه قرار گرفت و گزاره‌های مرتبط با نهاد استخراج شد. با توجه به اهمیت و حساسیت فرایند شکل‌گیری الگو و افزایش میزان اعتماد و اعتبار داده‌ها، گزاره‌های استخراجی اولیه توسط مصاحبه‌های گروه کانونی به‌طور جمعی طی بازه‌های زمانی مختلف مورد بازبینی قرار گرفت و بنا به ضرورت، برخی حذف، اضافه و یا اصلاح شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، شناسه‌گذاری باز انجام شد بدین صورت که هر یک از گزاره‌های متن بیانیه به صورت زیرمفهوم شناسه‌گذاری اولیه شد که در جدول شماره ۳ مشاهده می‌شود.

جدول ۳. شناسه‌گذاری اولیه بیانات مقام معظم رهبری در متن بیانیه گام دوم انقلاب

ردیف	گزاره‌ها	زیر مفاهیم	شناسه‌ها
۱	انقلاب پرشکوه ملت ایران از کرامت خود و اصالت شعارهایش صیانت کرده است.	حفظ کرامت و هویت سازمانی	P00100
۲		صیانت از اصالت شعارها	P00101
۳	آن روز که جهان میان شرق و غرب تقسیم شده بود، انقلاب اسلامی ایران با قدرت و شکوه پا به میدان نهاد، چهارچوبها را شکست... و آغاز عصر جدیدی را اعلام نمود.	شکستن چارچوبهای بیرونی (ساختارشکنی بیرونی)	P00102
۴	انقلاب اسلامی با حفظ و پایبندی به شعارهای خود همچنان پیش می‌رود.	نگهداری و پایبندی به شعارها	P00103
۵	شعارهای انقلاب اسلامی مانند معنویت، عدالت، استقلال، عزت، عقلانیت و برادری هرگز بی‌مصرف و بی‌فایده نخواهند شد؛ زیرا فطرت بشر در همه عصرها با آن سرشته است.	شعار مبتنی بر فطرت انسانی	P00104
۶	هر گاه دل‌زدگی پیش آمده، از رویگردانی مسئولان از ارزشهای دینی بوده است	رویگردانی مسئولان از ارزشهای دینی	P00105
۷	انقلاب اسلامی همچون پدیده زنده و با اراده و دارای انعطاف است و آماده تصحیح خطاهای خویش است	با اراده	P00106
۸		زنده و پویایی	P00107
۹		منعطف و دارای روند بهبود مستمر	P00108
۱۰	تجدیدنظرپذیر و اهل انفعال نیست.	منفعل نبودن	P00109
۱۱	به نقدها حساسیت مثبت نشان می‌دهد و آن را نعمت خدا و هشدار به صاحبان حرفهای بی‌عمل می‌شمارد.	انتقادپذیر	P00110
۱۲			P00111
۱۳	و به هیچ بهانه‌ای از ارزشهای دینی اش فاصله نمی‌گیرد.	توجه به ارزشهای دینی	P00112
۱۴	انقلاب اسلامی پس از نظام‌سازی به رکود و خموشی دچار نشده و نمی‌شود و میان جوشش انقلابی و نظم سیاسی و اجتماعی تضاد و ناسازگاری نمی‌بیند، بلکه از نظریه نظام انقلابی تا ابد دفاع می‌کند.	حرکت فعالانه (عدم رکود و خاموشی)	P00113
۱۵		داشتن نظام جوشش انقلابی	P00114
۱۶		دفاع از نظریه نظام انقلابی	P00115
۱۷	جمهوری اسلامی متحجر و در برابر پدیده‌ها و موقعیت‌های نو به نو، فاقد احساس و ادراک نیست؛ اما به اصول خود بشدت پایبند و به مرزبندیهای خود با رقیبان و دشمنان بشدت حساس است. با خطوط اصلی خود هرگز بی‌مبالاتی نمی‌کند و برایش مهم است که چرا بماند و چگونه بماند.	زنده و پویا بودن	P00116
۱۸		پایبند به اصول	P00117
۱۹		حفظ مرزبندی با رقیبان و دشمنان	P00118
۲۰		توجه به مأموریت و رسالت	P00119
۲۱		تدبیر در کارها (چگونگی ماندن)	P00120
۲۲		فاصله میان بایدها و واقعیت‌ها همواره وجدانهای آرمانخواه را عذاب داده و می‌دهد.	وجود مسئله و شکاف بین وضع موجود و مطلوب
۲۳	بی‌شک فاصله میان بایدها و واقعیت‌ها طی شدنی است با حضور نسل جوان مؤمن و دانا و پرائگمیزه	توجه به نظام مسئله‌یابی و حل مسئله	P00122
۲۴		نیاز به نیروی انسانی جوان، مؤمن، دانا و پرائگمیزه	P00123
۲۵	انقلاب اسلامی، قدرتمند اما مهربان و باگذشت بوده است.	مقتدر و دارای مسئولیت اجتماعی	P00124
۲۶	مرتکب افراط‌ها و چپ‌روی‌هایی که مایه ننگ بسیاری از قیامها و جنبش‌ها است، نشده است. در هیچ معرکه‌ای گلوله اول را شلیک را نکرده و پس از حمله دشمن از خود دفاع کرده و ضربت متقابل را محکم فرود آورده است.	دارای منش انقلابی	P00125

شناسه‌ها	زیر مفاهیم	گزاره‌ها	ردیف
P00126	قاطعیت و اقتدار	انقلاب از آغاز تا امروز نه بی‌رحم و خونریز بوده و نه منفعل و مردد. با	۲۷
P00127	شجاعت و صراحت در عمل	صراحت و شجاعت در برابر زورگویان و گردنکشان ایستاده و از مظلومان و	۲۸
P00128	صداقت تشکیلاتی	مستضعفان دفاع کرده است. این جوانمردی و مروت انقلابی، این صداقت و صراحت و اقتدار، این دامنه عمل جهانی و منطقی‌ای در کنار مظلومان جهان، مایه سربلندی ایران و ایرانی است.	۲۹
P00129	استفاده از تجربیات گذشتگان	نادانسته‌ها را جز با تجربه خود یا گوش سپردن به تجربه دیگران نمی‌توان	۳۰
P00130	مستندسازی تجربیات	دانست.	۳۱
P00131	نیاز به نیروی انسانی کارآزموده و بانگیزه	باید کارآزموده و پراکنجه از انقلاب خود حراست کنید و آن را هرچه بیشتر	۳۲
P00132	آرمانگرایی	به آرمان بزرگش که ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید عظمی (ارواحن فداه) است، نزدیک کنید.	۳۳
P00134	بصیرت تاریخی	برای برداشتن گامهای استوار در آینده، باید گذشته را درست شناخت و از	۳۵
P00135	استفاده از تجربیات گذشته	تجربه‌ها درس گرفت.	۳۶
P00136	تحریف حقایق و دروغ‌پردازی دشمنان	اگر از این راهبرد غفلت شود، دروغها به جای حقیقت خواهند نشست و آینده مورد تهدیدهای ناشناخته قرار خواهد گرفت.	۳۷
P00137	استفاده از منابع اطلاعاتی صحیح	رهبران فکر و عقیده و آگاهی بسیاریند حقیقت را از دشمن و پیاده نظامش نمی‌توان شنید.	۳۸
P00138	ساختار شکنی بیرونی	انقلاب اسلامی و نظام برخاسته از آن از نقطه صفر آغاز شد. اولاً همه چیز	۳۹
P00139	تولید الگوی بدیع و نوآورانه	علیه ما بود و ثانیاً هیچ تجربه پیشینی و راه طی شده‌ای در برابر ما وجود نداشت.	۴۰
P00140	ایمان و معرفت اسلامی مردم	انقلاب اسلامی از متن ایمان و معرفت اسلامی مردم پدید آمده است	۴۱
P00141	تعریف نظامات و فرایندهای اسلامی	ترکیب جمهوریت و اسلامیت و ابزارهای تشکیل و پیشرفت آن، جز به	۴۲
P00142	هدایت الهی امام خمینی (ره)	هدایت الهی و قلب نورانی و اندیشه بزرگ امام خمینی به دست نیامد.	۴۳
P00143	ایمان و انگیزه معنوی ملت	اگر نبود قدرت عظیم ایمان و انگیزه این ملت و رهبری آسمانی و تأیید شده	۴۴
P00144	نقش رهبری آسمانی و تأیید شده امام عظیم‌الشان	امام عظیم‌الشان ما، تاب آوردن در برابر آن همه خصومت و شقاوت و توطئه و خیانت، امکانپذیر نمی‌شد.	۴۵
P00145	رشد تصاعدی (بهبود مستمر)	به رغم همه این مشکلات طاقت‌فرسا، جمهوری اسلامی روز به روز گامهای بلندتر و استوارتری رو به جلو برداشت.	۴۶
P00146	لزوم مقایسه عملکرد با دیگر رقبا	عظمت پیشرفتهای چهل ساله ملت ایران آن‌گاه بدرستی دیده می‌شود که این مدت با مدتهای مشابه در انقلابهای بزرگی همچون انقلاب فرانسه و انقلاب اکتبر شوروی و انقلاب هند مقایسه شود.	۴۷
P00147	روح ایمان و معنویت در کارها	مدیریت‌های جهادی الهام گرفته از ایمان اسلامی و اعتقاد به اصل "ما می‌توانیم"	۴۸
P00148	اعتقاد به اصل ما می‌توانیم	ایران را به عزت و پیشرفت در همه عرصه‌ها رسانید.	۴۹
P00149	اراده ملی (مشارکت حداکثری اعضا)	انقلاب اسلامی عنصر اراده ملی را در کانون مدیریت کشور وارد کرد؛ آن‌گاه	۵۰
P00150	مدیریت جوانان	جوانان را وارد عرصه مدیریت کرد، روحیه ما می‌توانیم را به همگان منتقل	۵۱
P00151	ترویج روحیه ما می‌توانیم	کرد.	۵۲

ردیف	گزاره‌ها	زیر مفاهیم	شناسه‌ها
۵۳	به برکت تحریم دشمنان، اتکا به توانایی داخلی را به همه آموخت.	تبدیل تهدید به فرصت	P00152
۵۴	انقلاب اسلامی ثبات و امنیت کشور و تمامیت ارضی و حفاظت از مرزها را، که آماج تهدید جدی دشمنان قرار گرفته بود، ضمانت کرد.	ثبات و امنیت کشور	P00153
۵۵	پیشرفتها محصول روحیه و احساس جمعی است.	روحیه و کارگروهی	P00154
۵۶	پس از پیروزی انقلاب، مردم در مسابقه خدمت‌رسانی در حوادث طبیعی و کمبودهای اجتماعی مشتاقانه شرکت می‌کنند.	قدرت بسیج‌گری	P00155
۵۷	تحلیل سیاسی و فهم مسائل بین‌المللی ارتقا پیدا کرده است.	بصیرت سیاسی و قدرت تحلیل	P00156
۵۸	انقلاب اسلامی کفه عدالت را در تقسیم امکانات عمومی کشور سنگین کرد.	عدالت توزیعی	P00157
۵۹	واقعیت آن است که دستاوردهای مبارزه با بی‌عدالتی در این چهار دهه؛ هیچ دوره دیگر گذشته قابل مقایسه نیست.	پایش نظام‌مند محیط	P00158
۶۰	بی‌شک دستاوردهای مبارزه با بی‌عدالتی نه در تبلیغات نارسای مسئولان	به اشتراک‌گذاری صحیح و کامل اطلاعات	P00159
۶۱	انعکاس یافته و نه زبان بدخواهان خارجی و داخلی به آن اعتراف کرده است.	کسب اطلاعات از منابع معتبر	P00160
۶۲	انقلاب اسلامی عیار معنویت و اخلاق را در فضای عمومی جامعه به گونه‌ای چشمگیر افزایش داد. این پدیده مبارک را رفتار و منش حضرت امام خمینی	افزایش عیار اخلاق و معنویت در جامعه	P00161
۶۳	در طول دوران مبارزه و پس از پیروزی انقلاب، بیش از هر چیز رواج داد.	نقش رهبری الهی	P00162
۶۴	رویگرد دینی و اخلاقی در جمهوری اسلامی، دل‌های مستعد و نورانی را مجذوب کرد و فضا به سود دین و اخلاق دگرگون شد. مجاهدتهای جوانان در میدانهای سخت از جمله دفاع مقدس، با ذکر و دعا و توسل و روحیه برادری و ایثار همراه شد. مساجد و فضاهای دینی رونق بی‌سابقه گرفت.	رویگرد اخلاقی و معنوی	P00163
۶۵	در تمام این چهل سال، تسلیم‌ناپذیری (در برابر استکبار) و صیانت و پاسداری از انقلاب و عظمت و هیبت الهی آن خصوصیت شناخته شده ایران و ایرانی بویژه جوانان به شمار می‌رفته است.	روحیه ایستادگی و مقاومت	P00164
۶۶	اگر بی‌توجهی به شعارهای انقلاب و غفلت از جریان انقلابی نمی‌بود،	توجه نکردن به شعارهای انقلاب	P00165
۶۷	پیشرفتها از این بسی بیشتر بود.	غفلت از جریان انقلابی	P00166
۶۸	ایران مقتدر، امروز هم مانند آغاز انقلاب با چالشهای مستکبران روبه‌روست؛ اما با تفاوتی کاملاً معنی‌دار.	تقویت شایستگی‌های ممتاز در برابر رقبا (تقویت درونی)	P00167
۶۹		فرصت‌سازی در محیط بیرونی	P00168
۷۰	دنباله این مسیر باید با همت و هوشیاری و سرعت عمل و ابتکار شما جوانان طی شود.	همت و هوشیاری و سرعت عمل و ابتکار جوانان	P00169
۷۱	جوانان فعال در میدانهای سیاسی و اقتصادی و فرهنگی و... در عرصه‌های دین و اخلاق و معنویت و عدالت باید زیر بار مسئولیت بروند.	مسئولیت‌پذیری جوانان فعال در همه عرصه‌ها	P00170
۷۲	جوانان از تجربه‌ها و عبرتهای گذشته بهره گیرند.	استفاده از تجربیات گذشتگان	P00171
۷۳	نگاه انقلابی و روحیه انقلابی و عمل جهادی را به‌کار بندند و ایران عزیز را	نگاه انقلابی، روحیه انقلابی و عمل جهادگونه	P00172
۷۴	الگوی کامل نظام پیشرفته اسلامی بسازند.	الگوسازی از نظام پیشرفته اسلامی	P00173
۷۵	نکته مهمی که آینده‌سازان در نظر داشته باشند، این است که در کشوری زندگی می‌کنند که از نظر ظرفیتهای طبیعی و انسانی، کم‌نظیر است.	توجه به ظرفیتهای انسانی و طبیعی	P00174

ردیف	گزاره‌ها	زیر مفاهیم	شناسه‌ها
۷۶	بسیاری از این ظرفیتها با غفلت دست‌اندرکاران تاکنون بی‌استفاده یا کم استفاده مانده است.	غفلت از ظرفیت‌های طبیعی و انسانی	P00175
۷۷	همتهای بلند و انگیزه‌های جوان و انقلابی خواهند توانست آنها را فعال و در پیشرفتهای مادی و معنوی کشور به معنی واقعی جهش ایجاد کنند.	همت بلند، انگیزه‌های جوان و انقلابی	P00176
۷۸		فعال کردن ظرفیت‌های بلا استفاده	P00177
۷۹	مهمترین ظرفیت امیدبخش کشور، نیروی انسانی مستعد و کارآمد با زیربنای عمیق و اصیل ایمانی و دینی است.	نیروی انسانی متخصص و متعهد	P00178
۸۰	جمع چشمگیر جوانان محقق و اندیشمندی که به آفرینش‌های علمی و فرهنگی و صنعتی و غیره اشتغال دارند، اینها ثروت عظیمی برای کشور است که هیچ اندوخته مادی با آن مقایسه نمی‌تواند شد. فرصتهای مادی کشور نیز فرصتهای طولانی را تشکیل می‌دهد: ...منابع عظیم زیرزمینی، موقعیت استثنایی جغرافیایی، بازار بزرگ ملی، حاصلخیزی زمین و...	توجه به فرصتهای انسانی و طبیعی کشور	P00179
۸۱	مدیران کارآمد و پرانگیزه و خردمند می‌توانند با فعال کردن و بهره‌گیری از آن، درآمدهای ملی را با جهشی نمایان افزایش داده و کشور را ثروتمند و بی‌نیاز و معنی واقعی دارای اعتمادبه‌نفس کنند.	کارآمدی، پرانگیزه و خردمندی مدیران	P00180
۸۲	ایران از نظر ظرفیت‌های استفاده نشده طبیعی و انسانی در رتبه اول جهان است. بی‌شک شما جوانان مؤمن و پرتلاش خواهید توانست این عیب بزرگ را برطرف نمایید.	غفلت از ظرفیت‌های طبیعی و انسانی	P00181
۸۳		مؤمن و پرتلاش	P00182
۸۴	دهه دوم چشم‌انداز، باید زمان تمرکز بر بهره‌برداری از دستاوردهای گذشته و نیز ظرفیت‌های استفاده نشده باشد.	استفاده از دستاوردهای گذشته	P00183
۸۵		فعال کردن ظرفیت‌های بلا استفاده	P00184
۸۶	نخستین توصیه من امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده است. آنچه می‌گویم یک امید صادق و متکی به واقعیت‌های عینی است.	نگاه امیدوارانه به آینده	P00185
۸۷		امید صادق و متکی به واقعیت‌های عینی	P00186
۸۸	اینجانب همواره از امید کاذب و فریبنده دوری جسته‌ام؛ اما خود و همه را از نومییدی بیجا و ترس کاذب نیز بر حذر داشته‌ام و بر حذر می‌دارم.	دوری از امید دروغین و فریبنده	P00187
۸۹	در طول این چهل سال و اکنون مانند همیشه سیاست تبلیغی و رسانه‌ای دشمن و فعالترین برنامه‌های آن، مایوس‌سازی مردم و حتی مسئولان و مدیران ما از آینده است.	مایوس‌سازی مسئولان	P00188
۹۰	خبرهای دروغ، تحلیلهای مغرضانه، وارونه نشان دادن واقعیت‌ها و... برنامه‌های همیشگی هزاران رسانه صوتی و تصویری و اینترنتی دشمنان ملت ایران است.	تحریف و دروغ‌پردازی دشمن	P00189
۹۱	در خود و دیگران نهال امید به آینده را پرورش دهید. ترس و نومییدی را از خود و دیگران برانید. این نخستین و ریشه‌ای‌ترین جهاد شماست.	پرورش روح امید در خود و دیگران	P00190
۹۲	دنیا به جوان ایرانی و پایداری ایرانی و ابتکارهای ایرانی در بسیاری از عرصه‌ها با چشم تکریم و احترام می‌نگرد. قدر خود را بدانید و با قوت خداداد به سوی آینده‌خیز بردارید و حماسه بیافرینید.	عزت‌نفس	P00191
۹۳		داشتن روحیه توکل	P00192
۹۴	ما با وجود شنا در جهت مخالف جریان دشمن‌ساز به رکوردهای بزرگ دست یافته‌ایم... ما هنوز باید از مرزهای کنونی دانش در مهمترین رشته‌ها عبور کنیم... این راه را با احساس مسئولیت بیشتر و همچون یک جهاد در پیش بگیرید.	شکستن مرزهای دانش	P00193

ردیف	گزاره‌ها	زیر مفاهیم	شناسه‌ها
۹۵	شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه هرچه بیشتر رشد کند، برکات بیشتری به بار می‌آورد؛ این بی‌گمان محتاج جهاد و تلاش است.	رشد شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه	P00194
۹۶	حکومتها نمی‌توانند شعور معنوی و وجدان اخلاقی را با قدرت قاهره ایجاد کنند؛ اما اولاً خود باید منش و رفتار اخلاقی و معنوی داشته باشند و ثانیاً زمینه را برای رواج آن در جامعه فراهم کنند.	ترویج اخلاق و معنویت در خود و دیگران	P00195
۹۷	حکومتها با کانونهای ضدمعنویت و ضداخلاق به شیوه‌ای معقول بستیزند.	مبارزه با کانونهای ضدمعنویت	P00196
۹۸	ابزارهای رسانه‌ای پیشرفته و فراگیر دشمنان امکان بسیار خطرناکی در اختیار کانونهای ضدمعنویت و ضداخلاق نهاده است.	جنگ رسانه‌ای دشمنان	P00197
۹۹	درباره مواجهه با ابزارهای رسانه‌ای پیشرفته و فراگیر، باید برنامه‌های کوتاه-مدت و میان‌مدت جامعی تنظیم و اجرا شود.	رویارویی با جنگ رسانه‌ای دشمن	P00198
۱۰۰	چالش بیرونی اقتصاد کشور، تحریم و وسوسه‌های دشمن است	تحریم	P00199
۱۰۱		وسوسه‌های دشمن	P00200
۱۰۲	مهمترین عیوب، نگاه به خارج و نه توان و ظرفیت داخلی، استفاده اندک از ظرفیت نیروی انسانی کشور، بودجه‌بندی معیوب و نامتوازن و سرانجام... عدم رعایت اولویتها و وجود هزینه‌های زائد و حتی مسرفانه است.	غفلت از ظرفیتهای طبیعی و انسانی	P00201
۱۰۳		بودجه‌بندی معیوب	P00202
۱۰۴		عدم رعایت اولویتها	P00203
۱۰۵		وجود هزینه‌های زائد	P00204
۱۰۶	راه‌حل مشکلات، سیاستهای اقتصاد مقاومتی است که باید برنامه‌های اجرایی برای همه بخشهای آن تهیه و با قدرت و نشاط کاری و احساس مسئولیت در دولتها پیگیری و اقدام شود.	اجرا و پیگیری سیاستهای اقتصاد مقاومتی	P00205
۱۰۷	اینکه کسی گمان کند که مشکلات اقتصادی صرفاً ناشی از تحریم است... پس راه‌حل، زانو زدن در برابر دشمن است، خطای نابخشودنی است.	تحلیل غلط مسئولان	P00206
۱۰۸	این تحلیل سراپا غلط، منشأ آن کانونهای فکر و توطئه خارجی است که با صدزبان به تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران و افکار عمومی داخلی القا می‌شود.	القای دروغ توسط دشمنان	P00207
۱۰۹	فساد اقتصادی و اخلاقی و سیاسی توده چرکین کشورها و نظامهاست	فساد اقتصادی و اخلاقی و سیاسی	P00208
۱۱۰	وسوسه مال و مقام و ریاست در جمهوری اسلامی هرگز بعید نبوده و نیست!	دنیازدگی مسئولان	P00209
۱۱۱	دستگاهی کارآمد با نگاهی تیزبین و رفتاری قاطع در قوای سه‌گانه حضور دائم داشته باشد و به معنای واقعی با فساد مبارزه کند.	مبارزه قاطع با فساد	P00210
۱۱۲	دستگاه‌های نظارتی و دولتی باید با قاطعیت و حساسیت از تشکیل نطفه فساد پیشگیری و با رشد آن مبارزه کنند.	پیشگیری و مبارزه با فساد	P00211
۱۱۳	طهارت اقتصادی شرط مشروعیت همه مقامات حکومت جمهوری اسلامی است.	طهارت اقتصادی مسئولان	P00212
۱۱۴	مبارزه با فساد نیازمند انسانهایی با ایمان و جهادگر و منبع‌الطبع با دستانی پاک و دل‌های نورانی است.	انسانهای با ایمان و جهادگر و منبع‌الطبع و مؤمن	P00213
۱۱۵	در توضیح و تشریح عدالت باید توطئه واژگونه‌نمایی و لاقول سکوت و پنهان‌سازی که اکنون برنامه جدی دشمنان انقلاب است، خنثی گردد.	تبیین و تشریح دقیق عدالت	P00214
۱۱۶		تحریف حقایق توسط دشمنان	P00215
۱۱۷	در جمهوری اسلامی، دل‌های مسئولان به‌طور دائم باید برای رفع محرومیتها بتپد.	توجه به محرومان	P00216

ردیف	گزاره‌ها	زیر مفاهیم	شناسه‌ها
۱۱۸	از شکافهای عمیق طبقاتی بشدت بی‌مناک باشد.	شکاف عمیق طبقاتی	P00217
۱۱۹	تبعیض در توزیع منابع عمومی و میدان‌دادن بویژه‌خواری و مدارا با فریبگران اقتصادی که همه به بی‌عدالتی می‌انجامد بشدت ممنوع است.	عدم برقراری عدالت توزیعی	P00218
۱۲۰	غفلت از قشرهای نیازمند حمایت به هیچ‌وجه مورد قبول نیست.	غفلت از قشرهای محروم	P00219
۱۲۱	اگر زمام اداره کشور به جوانان مؤمن و انقلابی و کاردان سپرده شود، امید برآورده خواهد شد.	استفاده از ظرفیت نیروی جوان، انقلابی و کاردان	P00220
۱۲۲	پیشنهادهای نظام ساطعه عموماً شامل فریب و خدعه و دروغ است.	فریب و خدعه دشمنان	P00221
۱۲۳	دولت جمهوری اسلامی باید مرزبندی خود را با دشمنان حفظ کند.	مرزبندی با دشمن و رقبا	P00222
۱۲۴	دولت جمهوری اسلامی از ارزشهای انقلابی و ملی خود یک گام هم عقب‌نشینی نکند.	ثبات در حفظ ارزشهای انقلابی و ملی خود	P00223
۱۲۵	مذاکره با آن (امریکا) جز ضرر مادی و معنوی محصولی نخواهد داشت.	تحمیل گفتگو با دشمن	P00224
۱۲۶	مظاهر عزت جمهوری اسلامی جز با شجاعت و حکمت مدیران جهادی به دست نمی‌آید.	شجاعت و حکمت مدیران جهادی	P00225
۱۲۷	تلاش غرب در ترویج سبک زندگی غربی در ایران، زیانهای جبران‌ناپذیر اخلاقی و اقتصادی و دینی و سیاسی به کشور و ملت ما زده است	تلاش غرب در ترویج سبک زندگی غربی	P00226
۱۲۸	و مقابله با تلاش غرب در ترویج سبک زندگی غربی در ایران، جهادی همه جانبه و هوشمندانه می‌طلبد.	مقابله با سبک زندگی غربی	P00227

با توجه به زیر مفاهیم شناسایی شده و استخراجی از گزاره‌ها و ادغام موارد مشابه، که در جدول شماره ۳ منعکس شد با دسته‌بندی دوباره، مفاهیم و مقوله‌های کلان شکل گرفت که در ادامه در جدول شماره ۴ مشاهده می‌شود.

جدول ۴. مقولات و مفاهیم دسته‌بندی شده

مقوله‌های کلان	مفاهیم	مؤلفه‌ها	زیرمفاهیم	
اصول و اقتضائات نهادی	بسترهای تحول و تعالی نهادی	ارزشهای اساسی و نگرشهای نهادی	حفظ کرامت و هویت سازمانی، صیانت از اصالت شعارها، شعار مبتنی بر فطرت انسانی، انتقادپذیر، دفاع از نظریه انقلابی، پایبند به اصول، حفظ مرزبندی با دشمن و رقبا، توجه به مأموریت و رسالت، اقتدار و دارای مسئولیت اجتماعی، شجاعت و صراحت در عمل، آرمانگرایی، اعتقاد به اصل ما می‌توانیم، نگاه امیدوارانه به آینده، امید صادق و متکی به واقعیت، ثبات در ارزشها، توجه به محرومان، دوری از امید کاذب و فریبنده	
		فرایندهای تحولی	منعطف و دارای روند بهبود مستمر، عدم انفعال، داشتن نظام جوشش انقلابی، تدبیر در کارها، توجه به نظام مسئله‌یابی، مستندسازی تجربیات، استفاده از منابع اطلاعاتی صحیح، تولید الگوی بدیع و نوآورانه، تعریف فرایندهای اسلامی، مقایسه عملکرد با رقبا، مشارکت حداکثری در کارها، تبدیل تهدید به فرصت، کارگروهی، برقراری عدالت توزیعی، پایش نظام‌مند محیط، تقویت شایستگی‌های ممتاز در برابر رقبا، فرصت‌سازی در محیط بیرونی، فعال کردن ظرفیتهای بلا استفاده	
		ساختارهای تحولی	شکستن چارچوبهای بیرونی (ساختار شکنی بیرونی)، زنده و پویا، قدرت بسیج‌گری، الگوسازی از نظام پیشرفته اسلامی	
پیشایندها و شرایط علی	معنویت	توجه به ارزشهای دینی، روح ایمان و معنویت در کارها، ترویج اخلاق و معنویت در خود و دیگران		
	ویژگیهای سرمایه انسانی همتراز	جوان، مؤمن، دانا و پرانگیزه، کارآزموده، داشتن بصیرت سیاسی و قدرت تحلیل، داشتن روحیه ایستادگی و مقاومت، خردمندی و کارآمدی، داشتن عزت‌نفس و روحیه توکل، داشتن طهارت اقتصادی، جهادگر و منبع الطبع، انقلابی، مبتکر و هوشیار، پرتلاش		
	سرمایه طبیعی و انسانی	ظرفیتهای انسانی و طبیعی، فرصتهای مادی و منابع طبیعی کشور		
آسیبها و موانع	رهبری دینی و الهی	هدایت الهی امام خمینی (ره)، نقش رهبری آسمانی و تأیید شده امام عظیم الشان		
	ثبات و امنیت	ثبات و امنیت کشور		
	زمینه‌های معنوی و دینی مردم	انگیزه معنوی ملت، ایمان و معرفت اسلامی مردم		
مقوله‌های کلان	درونی	توجه نکردن به شعارهای انقلابی، شکاف عمیق طبقاتی، غفلت از جریان انقلابی، غفلت از ظرفیتهای انسانی و طبیعی، بودجه‌بندی معیوب، عدم رعایت اولویتها، وجود هزینه‌های زائد، تحلیل غلط مسئولان، فساد اقتصادی، اخلاقی و سیاسی، غفلت از قشرهای محروم		
	تهدیدات بیرونی	تحریف حقایق و دروغ‌پردازی دشمنان، مأیوس‌سازی مسئولان توسط دشمنان، جنگ رسانه‌ای دشمنان، تحریم، وسوسه‌های دشمنان، گفتگو با دشمنان، تلاش غرب در ترویج زندگی غربی		
راهبردها (اقدامات اساسی و کنشها)	جهاد همه‌جانبه و هوشمندانه	مفاهیم	زیرمفاهیم بکار رفته	
			ترویج روحیه امید به آینده در خود و دیگران، تشریح و تبیین دقیق مفهوم عدالت، مبارزه با فساد سیاسی	جهاد تبیینی
			شکستن مرزهای علم و دانش	جهاد علمی
			مبارزه با کانونهای ضد معنویت، رشد شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه، مبارزه با فساد اخلاقی	جهاد فرهنگی
			رویارویی با ابزارهای رسانه‌ای دشمن	جهاد رسانه‌ای
			اجرا و پیگیری سیاستهای اقتصاد مقاومتی، مبارزه با فساد اقتصادی	جهاد اقتصادی
			مقابله با سبک زندگی غربی	مقابله با سبک زندگی غربی
مدیریت جوانان، مسئولیت‌پذیری جوانان فعال در همه عرصه‌ها	جوانگرایی			

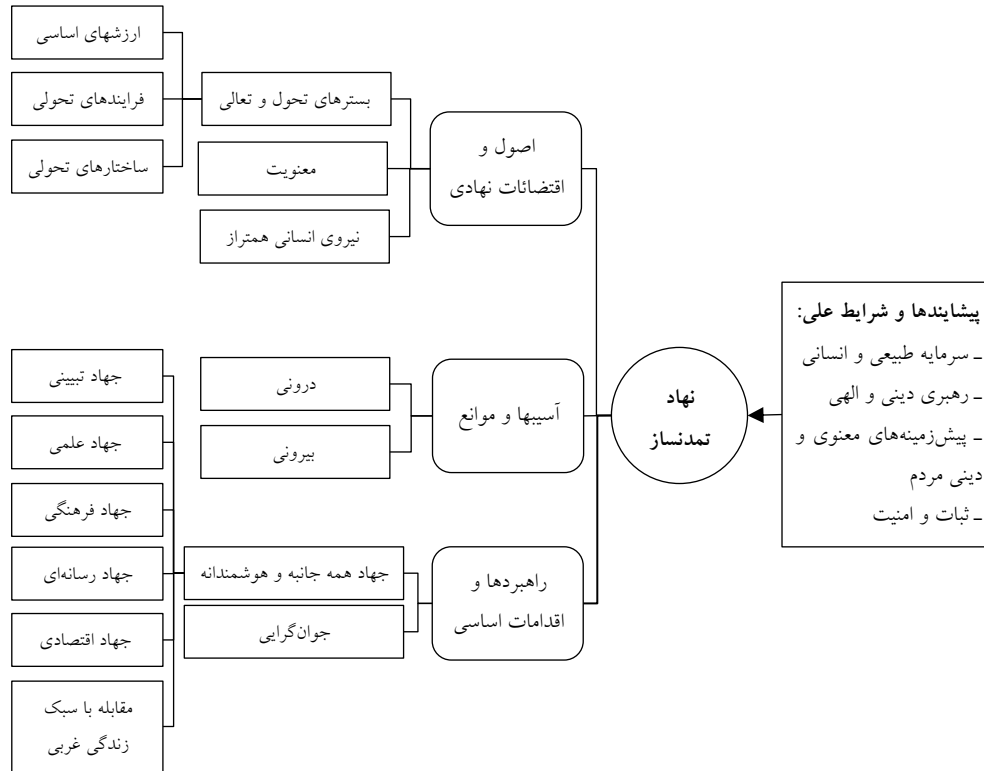
بحث، نتیجه‌گیری و شرح الگوی نهاد تمدن‌ساز

از زمانی که متن بیانیه گام دوم انقلاب از سوی رهبر معظم انقلاب به جامعه اسلامی ارائه شد، تاکنون نشست‌ها و سمینارهای تخصصی مختلفی در سطح نخبگان کشور برگزار شده است؛ اما با بررسیها، مشخص شد که تاکنون، پژوهش مدونی که به صورت تخصصی و در حوزه‌ای خاص (مانند نهاد و سازمان) همراه با ارائه الگو و محور قراردادن متن بیانیه به این شکل باشد در جستجوها یافت نشد؛ بدین لحاظ، این پژوهش جنبه نوآوری و پیشگامی در این زمینه دارد که پژوهشگران برای این کار در گام اول با مطالعه کامل و مستمر متن بیانیه گام دوم انقلاب، مفاهیم اصلی و کلیدی مرتبط با نهاد اسلامی را شناسایی کردند. با توجه به تنوع و گوناگونی این مفاهیم در گامهای بعدی، موارد مشابه ادغام، و در نهایت در مقوله‌های کلان دسته‌بندی شد. در این پژوهش، «نهاد تمدن‌ساز» به عنوان موضوع اصلی و محوری انتخاب شد و کانون توجه الگو قرار گرفت تا دیگر مقوله‌های الگو، شامل پیشایندها و شرایط علی، اصول و اقتضائات، آسیبها و موانع و راهبردها مشخص شود که در ادامه توضیح داده می‌شود.

پیشایندها و شرایط علی، عواملی است که بر موضوع محوری تأثیر می‌گذارد و در واقع اگر ایجاد نشود به‌طور کلی سازمان و نهاد تمدنی شکل نخواهد گرفت. این عوامل و پیشایندها، که در متن بیانیه شناسایی شده، عبارت است از: سرمایه طبیعی و انسانی، وجود رهبری دینی و معنوی، ثبات و امنیت ارضی و پشتوانه‌های معنوی و دینی مردم. بعد از شرایط علی و پیشایندها، نوبت به اقتضائات و اصول نهادی می‌رسد. اصول و قواعد نهادی، شامل مجموعه هنجارها، روشها و فرایندهای رسمی و غیررسمی است که در سازمان یا در عرصه مورد نظر حاکم است؛ به عبارتی می‌توان گفت اصول نهادی، زمینه‌ای است که فعالیتها و اقدامات در آن جاری و ساری است؛ لذا خود این قواعد جهت‌دهنده، هدایت‌کننده و سازنده است (کناپفل^۱، ۲۰۰۷: ۱۰۸). در موضوع این مطالعه، اصول و اقتضائات، همان پایه‌ها و اصول اولیه موضوع است که در صورت نبود آنها، نهاد مربوط در مسیر تمدن‌سازی قرار نخواهد گرفت. مهمترین زمینه‌هایی که براساس مقوله‌بندی بیانات رهبری در متن مورد نظر به دست آمد، شامل بسترهای تحول و تعالی نهادی (ارزشهای اساسی و نگرشهای نهادی، فرایندها و ساختارهای تحولی)، معنویت و ویژگیهای سرمایه انسانی همتراز است.

با مرور مقالات مشابه مختلف، این موارد و برداشتها منطقی به نظر می‌رسد که با نتایج پژوهشهای مرتبط از جمله آقای رمضان (۱۳۹۱)، آقای سرپرست سادات (۱۳۹۷)، خزاعی و همکاران (۱۳۹۶) و هم‌چنین عزتی و همکاران (۱۳۹۹) همراستا است.

در مسیر ایجاد تشکیلات تمدن‌ساز، برخی موانع و آسیبها هست. این موانع یا به درون ساختار و فرایند و یا به تهدیدات محیط بیرونی مربوط است. آسیبهای درونی استخراج شده شامل توجه‌نکردن به شعارهای انقلابی، شکاف عمیق طبقاتی، غفلت از جریان انقلابی، قشرهای محروم جامعه و ظرفیتهای انسانی و طبیعی، بودجه‌بندی معیوب، رعایت‌نکردن اولویتهای، وجود هزینه‌های زائد، تحلیل غلط مسئولان، فساد اقتصادی، اخلاقی و سیاسی است. تهدیدات بیرونی ناظر به عملکرد دشمنان نظام اسلامی از جمله تحریف حقایق و دروغ‌پردازی دشمنان، مایوس‌سازی مسئولان توسط دشمنان، جنگ رسانه‌ای دشمنان، تحریم، وسوسه‌های دشمنان، گفتگو با دشمنان و نیز تلاش غرب در ترویج زندگی است. به این برداشتها و نتایج در پژوهشهای آقای سرپرست سادات (۱۳۹۷) و مقیسه و همکاران (۱۳۹۷) به نوعی اشاره شده است. در نهایت مقوله راهبردهاست که باید انجام شود تا تمدن‌سازی تشکیلات محقق شود. راهبردها به سؤال «چه باید کرد؟» هستند و جزء تجویزی الگو است. جهاد همه‌جانبه و هوشمندانه در عرصه‌های گوناگون فکری، فرهنگی، اقتصادی، علمی و رسانه‌ای و هم‌چنین جوانگرایی از جمله راهبردهای مهم تحقق نهاد تمدن‌ساز است که این راهبردها با نتایج پژوهشهای آقای سرپرست سادات (۱۳۹۷) و خزاعی و همکاران (۱۳۹۶) همراستا است. سرانجام طبق این توضیحات، الگوی نهایی به شکل ذیل قابل ترسیم است:

شکل ۲. الگوی نهاد تمدن‌ساز مبتنی بر بیانیه گام دوم انقلاب

براساس یافته‌های پژوهش، می‌توان پیشنهادهایی را به شرح ذیل ارائه داد:

- قطعاً همان‌طور که از متن برمی‌آید، متن بیانیه گام دوم انقلاب، سندی راهبردی است و نباید با نگاه وعظ و خطابه به آن نگاه کرد؛ لذا برای کاربردی کردن آن باید هر سازمان و نهاد در نظام اسلامی سهم خود را از آن پیدا کند. پیشنهاد می‌شود در ادامه این مطالعه، پژوهشهای آینده به سراغ استخراج سنجه‌های شاخصهای الگو بروند تا هر سازمان و تشکیلات، جایگاه و موقعیت خود را در مسیر تمدن‌سازی، پیوسته رصد و بازبینی کند.

- می‌توان مطالبی از جنس یافته‌های این پژوهش را مبنای کار برخی مطالعات دیگر قرار داد. ویژگیهای نیروی انسانی همتراز و متناسب در راستای طراحی نظام گزینش مطلوب از این جمله است که به تحقیقی عمیقتر نیاز دارد و می‌تواند منبعی متقن و الهامبخش برای سیاستگذاران باشد.

- پرداختن صرف و انتزاعی به ابعاد نهاد مطلوب اسلامی و تمدن‌ساز نمی‌تواند به تنهایی باعث وضعیت آن در جامعه اسلامی ما باشد؛ چرا که ما در محیطی زندگی می‌کنیم که عوامل متعدد و پیچیدگیهای خاص خود را دارد و نباید از تأثیر هیچ کدام غافل شد. به نظر می‌رسد که در کنار پرداختن به موضوع تشکیلات تمدن‌ساز باید ساختارهای فرادستی و مؤثر بر این نهادها نیز مدنظر پژوهشگران قرار بگیرد.

- جایگزینی ارزشهای مورد نظر غربی با ارزشهای اسلامی - ایرانی یکی از مشکلات اساسی جامعه ما است که تأثیر و نفوذ آن بر سازمانها هر روز پررنگتر شده است. پس در این راستا نقد و بررسی علمی و منطقی ارزشهای غرب در بعد نهاد و سازمان از طریق رسانه‌ها یکی دیگر از پیشنهادهای این پژوهش است.

- ترویج و گفتمان‌سازی محتوای بیانیه گام دوم انقلاب در میان آحاد جامعه به گونه‌ای که تحقق آن طبق شاخصهایی که در الگو به آنها اشاره شده به صورت مطالبه‌ای عمومی از مسئولان نهادها و سازمانها (بویژه نهادهای ارزشی) تبدیل شود.

- سرانجام تشکیل هیئت عالی و ستاد اجرایی الگوی نهاد متناسب با گام دوم انقلاب در سازمانها بویژه نهادهای انقلابی و نیز تشکیل هیئت‌های رصد در استانها به منظور اصلاح فرایندها و سیاستها بر اساس چارچوب طراحی شده در بیانیه.

منابع فارسی

- امام خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات، دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای. قابل بازیابی در: Khamenei.ir
- الهامی، علی و خدیجه سلطانی (۱۳۹۷)، نظام‌سازی، نهادسازی و تمدن نوین اسلامی، فصلنامه تمدن نوین اسلامی و دین‌پژوهی، س اول، ش ۱: ۱۴۵ - ۱۲۷.
- ایروانی، محمدجواد (۱۳۷۷)، نهادگرایی و جهاد سازندگی، اداره کل روابط عمومی جهاد سازندگی.
- ایروانی، محمدجواد (۱۳۹۱)، طراحی مفهومی الگوی استخراج ویژگیهای نهادی یکی از نهادهای انقلاب اسلامی، تهران: مرکز راهبردی یکی از نهادهای انقلاب اسلامی.
- برزویی، محمدرضا و جهانگیر فیض‌آبادی، احمد (۱۳۹۷)، ظرفیت‌شناسی رویکرد راهبردی و آینده‌نگارانه به آموزه مهدویت در بستر تمدن نوین اسلامی، فصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی، دوره ۱۲، ش ۱: ۸۱-۱۲۲.
- تبریزی، منصوره (۱۳۹۱)، تحلیل محتوای کیفی از منظر رویکردهای قیاسی و استقرایی، فصلنامه علوم اجتماعی، ش ۶۴: ۱۳۸-۱۰۵.

- ترابی، یوسف و مؤمنی، سیدعلی (۱۳۹۷)، بررسی نقش پیشرانی نیروی انتظامی در تحقق تمدن نوین اسلامی، فصلنامه پژوهش‌های دانش انتظامی، س بیستم، ش ۲: ۱۱۸ - ۸۵.
- تقوی‌پور، محمدرضا و صلواتیان، سیاوش (۱۳۹۴)، الگوی خانواده تراز اسلامی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، س هیجدهم، ش ۶۹: ۳۷ - ۵.
- جبارپورچاری، محمد (۱۳۹۳)، در تکاپوی بهشت زمینی، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.
- جعفری، محمدتقی (۱۳۷۳)، فرهنگ پیرو، فرهنگ پیشرو، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- جمعی از نویسندگان (۱۳۸۷)، جزوه تشکیلات اسلامی با بهره‌مندی از نظرات شهید بهشتی، تهران: دفتر مرکزی اتحادیه جامعه اسلامی دانشجویان، ش ۲۴.
- جمعی از نویسندگان (۱۳۹۴)، درسنامه تربیتی، مهارتی و تشکیلاتی، تهران: انتشارات روزنامه جوان.
- جهان‌بین، فرزاد و معینی‌پور، مسعود (۱۳۹۳)، فرایند تحقق تمدن اسلامی از دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، فصلنامه علمی، پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، س یازدهم، ش ۳۹: ۴۶ - ۲۹.
- خرمشاد، محمدباقر و آدمی، علی (۱۳۸۸)، انقلاب اسلامی، انقلاب تمدن‌ساز؛ دانشگاه ایرانی، دانشگاه تمدن‌ساز، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره دوم، ش ۶: ۱۸۸ - ۱۶۱.
- خزائی، علی و همکاران (۱۳۹۶)، مؤلفه‌های نیل به تمدن نوین اسلامی در آثار و اندیشه‌های امامین انقلاب اسلامی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات دانش راهبردی، ش ۲۹: ۵۲ - ۲۹.
- خسروانی، عباس و عین‌القضاتی، پیمان (۱۳۹۸)، نقش علم در فرایند تمدن‌سازی نوین اسلامی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، فصلنامه دانش انتظامی پلیس استان مرکزی، س نهم، ش ۲: ۸۹ - ۷۷.
- پناه، خسرو (۱۳۹۶)، متن مصاحبه در ویژه نامه فلسفه اسلامی و تمدن نوین اسلامی، تهران: انتشارات مرکز مطالعات راهبردی ناجا.
- رجبی‌دوانی، محمدحسین و خزاعی، علی (۱۳۹۴)، تمدن نوین اسلامی مؤلفه اثرگذار بر استحکام ساخت درونی نظام جمهوری اسلامی ایران، مجموعه مقالات همایش ملی تمدن نوین اسلامی، ص ۲۰۸ - ۲۲۳.
- رحمانی، محمدعلی (۱۳۹۶)، نقش و جایگاه نیروهای مسلح در تحقق دولت اسلامی مبتنی بر منظومه فکری امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، فصلنامه بصیرت و تربیت اسلامی، س چهاردهم، ش ۴۰: ۶۴ - ۳۷.
- رحیمی‌نسب، مهدی و همکاران (۱۳۹۶)، تبیین الگوی مطلوب حرکت‌های جهادی در راستای مقابله با فقر و محرومیت با تأکید بر اجتماع‌محوری و توانمندسازی، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، س بیستم، ش ۷۷: ۱۱۱ - ۸۹.
- رضانیان، شعبانعلی (۱۳۹۱)، نقش بسیج در حفظ و تقویت ماهیت نهادی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، س پانزدهم، ش ۵۵: ۱۳۴ - ۱۱۱.

سالاری، محمدمهدی (۱۳۹۱)، جایگاه واژه‌سازی و نهادسازی در تأسیس تمدن بزرگ اسلامی، مجموعه مقالات همایش نظریه‌پردازی اسلامی در اندیشه حضرت امام خمینی (ره) و آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، تهران: نهضت نرم‌افزاری.

سرپرست سادات، سیدابراهیم (۱۳۹۷)، بایدهای فرهنگی، نظری و ساختاری شکل‌گیری تمدن اسلامی ایرانی، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، س پانزدهم، ش ۵۲: ۷۴ - ۵۱.

سلطانی، محمدرضا (۱۳۹۳)، مدیریت جهادی، چالشها و الزامات، فصلنامه علمی، پژوهشی مدیریت اسلامی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، س بیست و دوم، ش ۲: ۳۹ - ۹. شریعتی، علی (۱۳۵۹)، تاریخ تمدن، تهران: چاپ پخش.

شهبازی، محمدمهدی و کریمی سادات محله، مهران (۱۳۹۴)، تبیین شاخصها و وظایف دولت اسلامی (دولت مقدمه‌ساز تمدن نوین اسلامی) از دیدگاه رهبر معظم انقلاب اسلامی، مجموعه مقالات همایش ملی تمدن نوین اسلامی، تهران: دانشگاه شاهد.

صادق، محمدهادی و امیری، مجتبی (۱۳۹۴)، اولویت‌بندی شایستگی‌ها و ویژگیهای کارکنان نهادهای انقلابی با رویکرد ارزشی، فصلنامه پژوهشهای منابع انسانی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، س هفتم، ش ۱: ۱۳۵ - ۱۱۳. عبدالملکی، هادی و همکاران (۱۳۹۷)، نظریه‌گذار تمدنی به مثابه راهبردی برای تحقق تمدن نوین اسلامی با تأکید بر بیداری اسلامی، دو فصلنامه مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی، دوره ۱، ش ۱: ۱۵۱ - ۱۱۵. عزتی، امیرحسن و همکاران (۱۳۹۹)، مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی و الزامات شکل‌گیری و ثمرات آن مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری، فصلنامه علمی، پژوهشی مدیریت اسلامی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، س بیست و هشتم، ش ۱: ۳۲ - ۱۲.

فرهی، علی و همکاران (۱۳۹۵)، طراحی الگوی فرهنگ جهادی یکی از نهادهای انقلاب اسلامی، فصلنامه پژوهشهای مدیریت منابع انسانی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، س هشتم، ش ۲: ۸۳ - ۵۳. فوزی، یحیی و صنم‌زاده، محمودرضا (۱۳۹۱)، تمدن اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ره)، فصلنامه علمی، پژوهشی تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، س سوم، ش ۹: ۴۰ - ۷.

کرسول، جان. دلبلیو (۱۳۹۴)، ترجمه حسن دانایی‌فرد و علی صالحی، طرح پژوهش (رویکردهای کمی، کیفی و شیوه ترکیبی)، تهران: انتشارات کتاب مهربان.

گودرزی، غلامرضا (۱۳۹۴)، الگوسازی ویژگیهای نیروی انسانی در راستای تحقق تمدن زمینه‌ساز؛ برداشتی از روش متدولوژی سیستم‌های نرم (SSM)، فصلنامه علمی، پژوهشی مشرق موعود، س نهم، ش ۳۴.

محمدی، سید محمدحسین (۱۳۸۷)، اصول و ضوابط حاکم بر سیر تمدن‌ها، تاریخ در آینه پژوهش، ش ۲۰.

محمدیان، محمد و شهسواری، هادی (۱۳۹۷)، فصلنامه پژوهشهای منابع انسانی دانشگاه جامع امام

حسین (ع)، س دهم، ش ۴: ۱۰۰ - ۷۵.

مطهری، مرتضی (۱۳۶۸)، مجموعه آثار، تهران: انتشارات صدرا.
 مطهری، مرتضی (۱۳۷۹). نهضت‌های اسلامی در صد ساله اخیر، تهران، انتشارات صدرا
 معین، محمد، (۱۳۹۰)، فرهنگ فارسی، تهران: انتشارات امیرکبیر.
 مقیسه، رضا و همکاران (۱۳۹۷)، علائم پیدایش تمدن نوین اسلامی؛ هشدار برای ایجاد و تقویت
 سازمانهای تمدن‌ساز، دو فصلنامه مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی، دوره ۱، ش ۱.
 مؤمنی‌راد، اکبر و همکاران (۱۳۹۲)، تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج،
 فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی، س چهارم، ش ۱۴: ۲۲۲ - ۱۸۷.
 مهری، کریم (۱۳۹۵)، دولت اسلامی براساس بیانات مقام معظم رهبری: روش نظریه پردازی داده بنیاد،
 دوفصلنامه دانش سیاسی، س دوازدهم، ش ۲: ۵۸ - ۳۱.

منابع انگلیسی

- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62, 107-115.
- Knoepfel, Peter, Corinne, Larrue. Frédéric Varone. Michael Hill, (2007). *public policy analysis, policy press*
- Selznick, Philip (1996). *Institutionalism Old and new. Administrative Science Quarterly*, vol.41. pp. 277 - 278.
- Thomas, David R. (2006). *A General inductive approach for qualitative data analysis . American Journal of Evaluation . Vol 27. No. 2*

